116/4

अथ सारस्वतव्याकरण

Saraswata viyakarna

116/4

नांपै ॥ देवैः ॥ अकारस्य भिसि छंदस्यैकारो वक्तव्यः ॥ देवेभिः ॥ कर्णेभिः ॥ चतुर्थ्येकवचने
देव ङे इति स्थिते ॥ ङेर्यः ॥ अकारात्परस्य ङे इत्यो तस्य य आगमो भवति ॥ ङकारो ङित्कार्यार्थः ॥
कित्वादंते ॥ ए अय ॥ दीर्घः ॥ देवाय ॥ देवाभ्यां ॥ एह्लिबहुत्वे ॥ अकारस्यैत्वं भवति सकारे
भकारे च परे बहुत्वे सति ॥ देवेभ्यः ॥ पंचम्येकवचने देव ङसि इति स्थिते ॥ ङसिरत् ॥ अका
रात्परो ङसिरद्भवति ॥ दीर्घः ॥ देवात् ॥ देवाभ्यां ॥ देवेभ्यः ॥ षष्ठ्येकवचने देव ङस् इति स्थि

D.17-64
1.8

2157

ते ॥ ङस्य ॥ अकारात्परो ङस्स्यो भवति ॥ देवस्य ॥ ओसि ॥ अकारस्य ओसि परे ए भ
वति ॥ एऽय् ॥ देवयोः ॥ नुडामः ॥ समानात्परस्यामो नुडागमो भवति ॥ दिर्घादौ ॥ म
उकार उच्चारणार्थः ॥ टकारो देशनियमार्थः ॥ नामि ॥ नामि परे पूर्वस्य दीर्घो भवति ॥
देवानां ॥ सप्तम्येकवचने देवङि इति स्थिते ॥ अइए ॥ देवे ॥ देवयोः ॥ बहुवचने देवसु
इति स्थिते ॥ पकारः पित्कार्यार्थः ॥ किलात्षः सः ॥ तस्य ॥ कपर्गादिलाच्च प्रत्याहा

रादुत्तरस्यकेनचित्सूत्रेणहृतस्यसकारस्यषकारादेशोभवति ॥ देवेषु ॥ अमंत्रणे-
सिद्धिः ॥ आमंत्रणमाभिमुखीकरणंतस्मिन्नर्थेविहितःसिद्धिसंज्ञकोभवति ॥ स
मानाद्धेर्लोपोधातोः ॥ समानादुत्तरस्यधेर्लोपोभवत्यधातोः ॥ आभिमुख्याभिव्य
क्तयेहेशब्दस्यप्राक्प्रयोगः ॥ हेदेव ॥ हेदेवौ ॥ हेदेवाः ॥ एवंघटपटस्तंभकुंभादयोप्य
कारांताःपुल्लिंगाः ॥ अकारांतानामपिसर्वादीनांतुविशेषः ॥ सर्व ॥ विश्व ॥ उभ ॥

उभय॥ अन्य॥ अन्यतर॥ इतर॥ इतम॥ डतर॥ डतम॥ कतर॥ कतम॥ सम॥ सिम॥ ने
म॥ एक॥ पूर्व॥ पर॥ अवर॥ दक्षिण॥ उत्तर॥ अपर॥ अधर॥ स्व॥ अंतर॥ त्यद॥ त
द॥ यद॥ एतद॥ इदम्॥ अदस्॥ द्वि॥ किम्॥ युष्मद॥ अस्मद॥ एते सर्वादयः त्रि
लिंगाः॥ तत्र पुल्लिंगत्वेन रूपं नेयं॥ सर्वः॥ सर्वौ॥ जसी॥ सर्वादेरकारांतात्परो ज
सई भवति॥ सर्वे॥ सर्वं॥ सर्वौ॥ सर्वान्॥ तृतीयैकवचने सर्वेटाइतिस्थिते॥ टे

न ॥ षुर्न्नो णोऽनंते ॥ षकाररेफऋवर्णेभ्यः परस्य नकारस्य णकारादेशो भवति ॥ अंते
स्थितस्य न भवति सर्व्वानित्यादौ ॥ अचकुप्वंतरेपि ॥ अच्प्रत्याहारेण कवर्गेण च पवर्गेण २
मध्ये व्यवधानेपि भवति नाम्नेन ॥ सर्व्वेण ॥ सर्व्वाभ्यां ॥ सर्व्वैः ॥ चतुर्थ्येकवचने सर्व्व
ङे इति स्थिते ॥ सर्व्वादेः स्मट् ॥ सर्व्वादेरकारांतात्परस्य चतुर्थ्येकवचनस्य स्मडागमो
भवति ॥ ङे ऐ ॥ सर्व्वस्मै ॥ सर्व्वाभ्यां ॥ सर्व्वेभ्यः ॥ पंचम्येकवचने सर्व्व अस् इति स्थि

ते ॥ अत ॥ सर्वादेरकारांतात्प रस्यातः स्मडागमो भवति ॥ सर्वस्मात् ॥ सर्वाभ्यां ॥ सर्वेभ्यः ॥
सर्वस्य ॥ सर्वयोः ॥ सर्व आम् इति स्थिते ॥ सुडामः ॥ सर्वादेरकारांतात्परस्यामः सु
डागमो भवति ॥ एत्वमिवहुत्वे ॥ सर्वेषां ॥ सप्तम्येकवचने सर्व ङि इति स्थिते ॥ ङि
स्मिन् ॥ सर्वादेरकारांतात्परो ङिः स्मिन् भवति ॥ सर्वस्मिन् ॥ सर्वयोः ॥ सर्वेषु ॥ हे
सर्व ॥ हे सर्वौ ॥ हे सर्वे ॥ एवं विश्वादीनामेकशब्दपर्यंतानां रूपं नेयं ॥ डतरडतमौ

विहायतौप्रत्ययोतत्तस्तद्दंताश्शश्चक्षाञ्जाद्याः ॥ पूर्वादीनां तु नवानां जसीकारो वा वक्तव्यः ॥
पूर्वः ॥ पूर्वौ ॥ पूर्वे ॥ पूर्वाः ॥ परः ॥ परौ ॥ परे ॥ परः ॥ परं ॥ परौ ॥ परान् ॥ परेण ॥ पराभ्यां ॥ प
रैः ॥ परस्मै ॥ पराभ्यां ॥ परेभ्यः ॥ ङसिङ्योस्स्मात्स्मिनौ वा वक्तव्यौ ॥ पूर्वस्मात् ॥ पूर्वात् ॥
पूर्वाभ्यां ॥ पूर्वेभ्यः ॥ पूर्वस्य ॥ पूर्वयोः ॥ पूर्वेषां ॥ पूर्वस्मिन् ॥ पूर्वे ॥ पूर्वयोः ॥ पूर्वेषु ॥ हे पूर्व ॥
हे पूर्वौ ॥ हे पूर्वे ॥ हे पूर्वाः ॥ परस्मात् ॥ परात् ॥ पराभ्यां ॥ परेभ्यः ॥ परस्य ॥ परयोः ॥ परेषां ॥

परस्मिन् ॥ परे ॥ परयोः ॥ परेषु ॥ हे पर ॥ हे परौ ॥ हे परे ॥ हे पराः ॥ प्रथमचरमतयायडल्पार्द्ध-
कतिपयनेमानां जसि वा ॥ प्रथमः ॥ प्रथमौ ॥ प्रथमे ॥ प्रथमाः ॥ चरमः ॥ चरमौ ॥ चरमे ॥ च-
रमाः ॥ द्वितये ॥ द्वितयाः ॥ द्वये ॥ द्वयाः ॥ शेषं देववत् ॥ तयायडौ प्रत्ययौ ॥ द्वितीयस्य सर्वव-
द्वा ङे ङसि ङस् ङि स्सु वा वक्तव्यम् ॥ द्वितीयः ॥ द्वितीयौ ॥ द्वितीयाः ॥ द्वितीयं ॥ द्वितीयौ ॥ द्वितीया-
न् ॥ द्वितीयेन ॥ द्वितीयाभ्यां ॥ द्वितीयैः ॥ द्वितीयस्मै ॥ द्वितीयाय ॥ द्वितीयाभ्यां ॥ द्वितीयेभ्यः ॥

द्वितीयस्मात् ॥ द्वितीयात् ॥ द्वितीयाभ्यां ॥ द्वितीयेभ्यः ॥ द्वितीयस्य ॥ द्वितीययोः ॥ द्वितीयानां ॥
द्वितीयस्मिन् ॥ द्वितीये ॥ द्वितीययोः ॥ द्वितीयेषु ॥ हे द्वितीय ॥ हे द्वितीयौ ॥ हे द्वितीयाः ॥
एवं तृतीयः ॥ उभशब्दो नित्यं द्विवचनांतः ॥ उभौ ॥१॥ उभाभ्यां ॥२॥ उभयोः ॥६॥ हे
उभौ ॥ उभयशब्दस्य द्विवचनाभावः ॥ एकवचनबहुवचने भवतः ॥ उभयः ॥ उभये ॥
उभयं ॥ उभयान् ॥ उभयेन ॥ उभयैः ॥ उभयस्मै ॥ उभयेभ्यः ॥ उभयस्मात् ॥ उ

भयेभ्यः ॥ उभयस्य ॥ उभयेषां ॥ उभस्मिन् ॥ उभयेषु ॥ हे उभय ॥ हे उभये ॥ अकारांत
तः पुँल्लिंगो मासशब्दः ॥ मासस्यालोपोवा ॥ मासशब्दस्याकारस्यलोपोवाभवतिस
र्वासुविभक्तिषुपरतः ॥ हसेपःसेर्लोपः ॥ हसांताद्दीर्घांताच्चपरस्यसेर्लोपोभवति ॥ माः ॥
मासः ॥ मासौ ॥ मासौ ॥ मासः ॥ मासाः ॥ मासं ॥ मासं ॥ मासौ ॥ मासौ ॥ मासः ॥ मासा
न् ॥ स्रोर्विसर्गः ॥ ग्नादेवेलोपवा ॥ मासा ॥ मासेन ॥ माभ्यां ॥ मासाभ्यां ॥ माभिः ॥

मासेः॥ मासे॥ मासाय॥ माभ्यां॥ मासाभ्यां॥ माभ्यः॥ मासेभ्यः॥ मासः॥ मासात्॥ माभ्यां॥
मासाभ्यां॥ माभ्यः॥ मासेभ्यः॥ मासः॥ मासस्य॥ मासोः॥ मासयोः॥ मासां॥ मासानां॥
मासि॥ मासे॥ मासोः॥ मासयोः॥ मास्सु॥ मासेषु॥ हे माः॥ हे मास॥ हे मासौ॥ हे
मासौः॥ हे मासः॥ हे मासाः॥ आकारांतः पुल्लिंगस्सोमपाशब्दः॥ सोमपाः॥ सोमपौ॥
सोमपाः॥ अधातोरितिविशेषणाल्लोपो नास्ति॥ हे सोमपाः॥ हे सोमपौ॥ हे सोम

पाः ॥ सोमपां ॥ सोमपौ ॥ वहुवचनेसोमपाशस्इतिस्थिते ॥ आतोधातोर्लोपः ॥ धातु-
संवंधिनः आकारस्यलोपोभवतिशसादौस्वरेपरे ॥ सोमपः ॥ सोमपा ॥ सोमपाभ्यां ॥
सोमपाभिः ॥ सोमपे ॥ सोमपाभ्यां ॥ सोमपाभ्यः ॥ सोमपः ॥ सोमपाभ्यां ॥ सोमपाभ्यः ॥
सोमपः ॥ सोमपोः ॥ सोमपां ॥ सोमपि ॥ सोमपोः ॥ सोमपासु ॥ एवंकीलालपाशंख
ध्माविषपाविश्वपागोघृतपामधुपाप्रभृतयः ॥ इकारांतःपुल्लिंगोहरिशब्दः ॥ प्र

षष्ठ्येकवचने हरेः ॥ ङसोऽपू ॥ इस्य उस्य पू ॥ इकारांता दूकारांताच्च परः ङसोऽपूआप-
घेनेकोर्थः इउ भक्तः ॥ सवर्णे दीर्घः सह ॥ हरी ॥ एऽओ जसि ॥ इकारांतस्य उका-
रांतस्य च जसि परे एकार ओकारश्च भवति ॥ एअय् ॥ हरयः ॥ घौ ॥ इकारांतस्य उ-
कारांतस्य च धिविषये एकार ओकारश्च भवति ॥ हे हरे ॥ हे हरी ॥ हे हरयः ॥ हरिं ॥ २
॥ हरी ॥ हरीन् ॥ टानास्त्रियां ॥ इकारांता दुकारांताच्च परस्य टा ना भवति न स्त्रियां ॥

हरिश्च ॥

घुसंज्ञो नो नं ते ॥ हरिणा ॥ हरिभ्यां ॥ हरिभिः ॥ ङिति ॥ इकारांतस्य उकारांत
स्य च ङिति परे एकार ओकारश्च भवति ॥ हरये ॥ हरिभ्यां ॥ हरिभ्यः ॥ ङसिङ
सोरस्य ॥ एदोद्भ्यां परस्य ङसिङसोरकारस्य लोपो भवति ॥ हरेः ॥ हर्योः ॥
हरीणां ॥ ङेरौ ङित् ॥ इदुद्भ्यामुत्तरस्य ङेरौ भवति स च ङित् ॥ ङिति टेः ॥ ङि
ति परे टेर्लोपो भवति ॥ हरौ ॥ हर्योः ॥ हरिषु ॥ एवमग्निरविकविप्रभृत

यः॥ उकारांताश्च विष्णुभानुप्रभृतयः॥ एतैरेवसदृशैस्सिद्ध्यंति॥ भानुः॥ भानू॥ भान-
वः॥ हे भानो॥ हे भानू॥ हे भानवः॥ भानुं॥ भानू॥ भानून्॥ भानुना॥ भानुभ्यां॥
भानुभिः॥ भानवे॥ भानुभ्यां॥ भानुभ्यः॥ भानोः॥ भानुभ्यां॥ भानुभ्यः॥ भानोः॥
भान्वोः॥ भानूनां॥ भानौ॥ भान्वोः॥ भानुषु॥ सखिशब्दस्य भेदः॥ सेर्डाधेः॥ सन-
धै १ खिशब्दात्परस्य सेर्डा भवत्यधेः॥ डित्वाट्टिलोपः॥ सखा॥ अधेरिति विशेषणा-

॥सा०२०॥

॥२९॥

द्विवचनस्यौ औ आ

देकारोधिविषये ॥ ऐः सख्युः ॥ सखिशब्दस्यैकारादेशो भवति पंचसु परेषु ॥ ष-
ष्ठीनिर्दिष्टस्यादेशस्तदंतस्य ज्ञेयः ॥ आयादेशश्च ल्लते ॥ सखायौ ॥ द्विवचन-
स्यौ वाहदाहि ॥ सखाया ॥ सखायः ॥ सखायं ॥ सखायौ ॥ सखीन् ॥ सखिप-
त्योरीकु ॥ सखिपतिशब्दयोरीकारागमो भवति ॥ टाङिङिषु परतः ॥ दीर्घत्वात्ना-
न भवति ॥ इयं स्वरे ॥ सख्या ॥ सखिभ्यां ॥ सखिभिः ॥ आगमजमनित्यं ॥ न-

सखि ई आ इति स्थिते ॥ सवर्णे दीर्घः सह ॥ सखी आ इति तावद्भवति ॥२

॥रामः०॥

॥२९॥

स्व २

सखिना ॥ पतिना ॥ सख्ये ॥ सखिभ्यां ॥ सखिभ्यः ॥ अर्डु ॥ सखिपतिशब्दयोर्ङें आ सा १
गमो भवति ॥ ङसिङसोरुकारे परे ॥ सख्यँ अस् इति स्थिते ॥ अतोडुः ॥ अकारा
त्परस्य ङसिङसोरुकारस्य उकारो भवति ॥ सचडित् ॥ सख्युः ॥ सखिभ्यां ॥
सखिभ्यः ॥ सख्युः ॥ सख्योः ॥ सखीनां ॥ सप्तम्येकवचने ङेरौ ङिदिद्योकारस्य
तिसखिपतिशब्दयोरीकारागमः ॥ सख्यौ ॥ सख्योः ॥ सखिषु ॥ हे सखे ॥ हे सखा ॥

यो॥ हिसखेयः॥ पतिश्च ह्रस्वप्रथमाद्वितीययोर्हरिशब्दवत्॥ तृतीयादौ च सखि
खिशब्दवत्प्रक्रिया॥ पतिः समास एव सखिवद्वक्तव्यः॥ ततस्समासांतस्य
नादयो भवंति॥ प्रजापतिना प्रजापतये इत्यादि॥ द्विशब्दो नित्यं द्विवचनांतः
द्विशब्दो इति स्थिते॥ त्यदादेष्टेरः स्यादौ॥ त्यदादेष्टेरकारो भवति स्यादौ परे
द्वौ॥१॥ द्वाभ्यां॥३॥ द्वयोः॥२॥ त्यदादीनां संबोधनाभावः॥ त्रिशब्दो नित्यं बहु

त्यादयः कार्यैः सर्वासु विभ
क्तिषु परतः टेरत्वं ऊह्यं
३

सखिना ॥ पतिना ॥ सख्ये ॥ सखिभ्यां ॥ सखिभ्यः ॥ ङेर्डुँ ॥ सखिपतिशब्दयोर्ङेरा सा१
गमो भवति ॥ ङसिङसोरुकारे परे ॥ सख्युः सख्युरिति स्थिते ॥ अतोऽडुः ॥ अकारा
त्परस्य ङसिङसोरकारस्य उकारो भवति ॥ स चाडित् ॥ सख्युः ॥ सखिभ्यां ॥
सखिभ्यः ॥ सख्युः ॥ सख्योः ॥ सखीनां ॥ सप्तम्येकवचने ङेः डौ डिदौकारे स
ति सखिपतिशब्दयोर्ङिरागमः ॥ सख्यौ ॥ सख्योः ॥ सखिषु ॥ हे सखे ॥ हे सखा·

त्र्यनांतः ॥ एत्रो जस्सि ॥ त्रयः ॥ त्रीन् ॥ त्रिभिः ॥ त्रिभ्यः ॥ त्रिभ्यः ॥ त्रैरयङ् ॥ त्रिशब्द
स्यायङादेशो भवति नामि परे ॥ ३ ॥ ङिदैतस्यत्रक्ष्यः ॥ त्रयाणां ॥ त्रिषु ॥ कतिश
ब्दो नित्यं बहुवचनांतः ॥ जश्शसोर्लुक् ॥ कतिशब्दात्परयोर्जश्शसोर्लुग्भवति ॥
कति ॥ कति ॥ कतिभिः ॥ कतिभ्यः ॥ कतिभ्यः ॥ कतीनां ॥ कतिषु ॥ त्रिषु लिंगेषु
वायं स्वरूपः ॥ ईकारांतः पुंलिंगः सुश्रीशब्दः ॥ य्वोर्धातोरियुवौ स्वरे ॥ धातोरिय

॥सार०॥

॥२६॥

स्यादौ

[illegible]र्णयोरियुवौभवतःस्वरेपरे॥ सुश्रीः॥ सुश्रियौ॥ सुश्रियः॥ सुश्रियं॥ सुश्रियौ॥
सुश्रियः॥ सुश्रिया॥ सुश्रीभ्यां॥ इत्यादि॥ तथैवसुधीशब्दः॥ एवमूकारांतस्व
यंभूशब्दः॥ स्वयंभूः॥ स्वयंभुवौ॥ स्वयंभुवः॥ सेनानीशब्दस्यापिविशेषोहसादौभ
स्वरादौतुविशेषः॥ सेनानीः॥ य्वौवा॥ धातोरवयवसंयोगःपूर्वोयस्मादीकारा
दूकारान्नास्तितदंतस्यानेकस्वरस्येकारस्योकारस्यचयकारवकारौभवतः॥

॥राम०॥

॥२६॥

स्वरेपरेवर्षाभूपुनर्भूव्यतिरिक्तान्नृशब्दस्सुधीशब्दोरज्ञोयित्वावाजहत्यणादियंविवक्षा
नतुकसस्य ॥ सेनान्यौ ॥ सेनान्यः ॥ सेनान्यं ॥ सेनान्यौ ॥ सेनान्यः ॥ सेनान्या ॥ सेनानी
भ्यां ॥ सेनानीभिः ॥ सेनान्ये ॥ सेनानीभ्यां ॥ सेनानीभ्यः ॥ सेनान्यः ॥ सेनानीभ्यां ॥ सेना
नीभ्यः ॥ सेनान्यः ॥ सेनान्योः ॥ सेनान्यादीनांग्रामीनुड्ढ्रस्वनद्यः ॥ सेनान्यां ॥ सेनानीनां ॥
ङ्याम्ङेः ॥ आयंनादिवतांनीशब्दाच्चोत्तरस्यङेरामादेशोभवति ॥ सेनान्यां ॥ सेनान्योः ॥

सिनानीषु ॥ एवं ज्ञानमयीप्रभृतयः ॥ ज्ञानमयीः ॥ ज्ञानमय्यौ ॥ ज्ञानमय्यः ॥ ज्ञानमय्यं ॥
ज्ञानमय्यौ ॥ ज्ञानमय्यः ॥ ज्ञानमय्या ॥ ज्ञानमयीभ्यां ॥ ज्ञानमयीभिः ॥ ज्ञानमय्यै ॥
ज्ञानमयीभ्यां ॥ ज्ञानमयी[illegible]ः ॥ ज्ञानमय्यः ॥ ज्ञानमयीभ्यां ॥ ज्ञानमयीभ्यः ॥ ज्ञानम-
य्यः ॥ ज्ञानमय्योः ॥ ज्ञानमय्यां ॥ ज्ञानमयीनां ॥ ज्ञानमय्यां ॥ ज्ञानमय्योः ॥ ज्ञानम-
यीषु ॥ हे ज्ञा[illegible]मयोः ॥ हे ज्ञानमय्यौ ॥ हे ज्ञानमय्यः ॥ ऊकारांतायवलूप्रभृतयः ॥

श्रीर

यवलूः ॥ यवल्वौ ॥ यवल्वः ॥ ऋकारांतः पुल्लिंगः पितृशब्दः ॥ सेरा ॥ ऋकारांतात्प
रस्य सेरा भवति ॥ सचडित् ॥ डित्वाट्टिलोपः ॥ पिता ॥ पंचसु ॥ ऋकारस्यार्भवति
पंचसु स्यादिषु परेषु ॥ पितरौ ॥ पितरः ॥ पितरं ॥ पितरौ ॥ पितॄन् ॥ पित्रा ॥ पितृ
भ्यां ॥ पितरभिः ॥ पित्रे ॥ पितृभ्यां ॥ पितृभ्यः ॥ पितुः ॥ पितृभ्यां ॥ पितरभ्यः ॥ ऋ
तोङउः ॥ सचडित् ॥ पितुः ॥ पित्रोः ॥ पितॄणां ॥ ङौ ॥ ऋकारस्यारभवति ङौ

॥ सार० ॥

॥ २५ ॥

परे ॥ पितरि ॥ पित्रोः ॥ पितृषु ॥ घेरर् ॥ ऋकारांतात्परस्य घेरर् भवति ॥ सव्वडित् ॥ हे पि
तः ॥ एवं यामातृभ्रात्रादयः ॥ जामाता ॥ जामातरौ ॥ जामातरं ॥ इत्यादि ॥ एवं नृश
ब्दः ॥ ना ॥ नरौ ॥ नरः ॥ नुर्वा नामि दीर्घः ॥ नृशब्दस्य नामि परे वा दीर्घो भवति ॥ नृणा
मित्यादि ॥ कर्तृशब्दस्य पंचसु विशेषः ॥ स्तुरार् ॥ सकारत्त्रप्रत्ययसंबंधितऋकारस्या
र्भवति पंचसु परेषु ॥ कर्त्रादि सिद्धमिति स्थिते ॥ यदादेशास्तद्वद्भवति ॥ सेरा ॥ कर्त्ता ॥ कर्तौ

॥ राम० ॥

॥ २५ ॥

रौ ॥ कर्त्तारः ॥ कर्त्तारं ॥ कर्त्तारौ ॥ कर्त्तॄन् ॥ अरम् ॥ कर्त्रा ॥ कर्तृभ्यां ॥ कर्तृभिः ॥ कर्त्रे ॥ क
र्तृभ्यां ॥ कर्तृभ्यः ॥ कर्तुः ॥ कर्तृभ्यां ॥ कर्तृभ्यः ॥ कर्तुः ॥ शेषं पूर्ववत् ॥ एवं स्वसृनप्तृप्रशा
स्तृप्रभृतयः ॥ उकारांतस्यापि क्रोष्टुशब्दस्य पंचस्वघिषु तृप्रत्ययांतस्येव रूपं वक्त
व्यम् ॥ नित्यानित्ययोर्मध्ये नित्यविधिर्बलवान् ॥ क्रोष्टा ॥ क्रोष्टारौ ॥ क्रोष्टारः ॥ क्रो
ष्टारं ॥ क्रोष्टारौ ॥ क्रोष्टून् ॥ शसि तृप्रत्ययवद्भावाभावात् ॥ तृतीयादौ स्वरादौ तृप्रत्य

॥ सा० ॥

॥ २५ ॥

यांततावाचकत्या ॥ क्रोष्ट्रा क्रोष्टुना ॥ क्रोष्टुभ्यां ॥ क्रोष्टुभिः ॥ क्रोष्ट्रे ॥ क्रोष्टवे ॥ क्र
क्रोष्टुभ्यां ॥ क्रोष्टुभ्यः ॥ क्रोष्टुः ॥ क्रोष्टोः ॥ क्रोष्टुभ्यां ॥ क्रोष्टुभ्यः ॥ क्रोष्टुः ॥ क्रोष्टोः ॥
क्रोष्ट्रोः ॥ क्रोष्टवोः ॥ क्रोष्टूनां ॥ तृनाल्लृतप्रसंगीयोविधिः सनित्यः ॥ नित्यानि
त्ययोर्मध्येनित्यविधिर्बलवान ॥ क्रोष्टरि ॥ क्रोष्ट्रौ ॥ क्रोष्ट्रोः ॥ क्रोष्टुवोः ॥ क्रोष्टुषु ॥
ऋकारांताल्लृकारांताएकारांताश्चाप्रसिद्धाः ॥ ऐकारांतः पुंलिंगः सुरैशब्दः ॥ म

॥ रम० ॥

॥ २५ ॥

रैस्ति ॥ रैशब्दस्याकारादेशो भवति सकारभकारादौ विभक्तौ परतः ॥ सुराः ॥ स्वरादौ
सर्वत्रायादेशः ॥ सुरायौ ॥ सुरायः ॥ सुरायं ॥ सुरायौ ॥ सुरायः ॥ सुराया ॥ सुराभ्यां ॥ सु
राभिः ॥ सुराये ॥ सुराभ्यां ॥ सुराभ्यः ॥ सुरायः ॥ सुराभ्यां ॥ सुराभ्यः ॥ सुरायः ॥ सुरा
योः ॥ सुरायां ॥ सुरायि ॥ सुरायोः ॥ सुरासु ॥ हे सुराः ॥ ओकारांतः पुल्लिंगो गोश
ब्दः ॥ ओरौ ॥ ओकारस्यौकारादेशो भवति पंचसु परेषु ॥ गौः ॥ गावौ ॥ गावः ॥ हे

॥सार०॥

॥३०॥

लक्षणप्रातिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणं न तु लाक्षणिकस्य ॥ श्रीद्यो तस्यैति केस्यांति पाठीकम् ॥ लक्षणज्ञो ज्ञातं ग्राह्य लिंगकस्य ॥७॥

गोः ॥ आ अम्शसि ॥ ओकारस्यात्वं भवति अम्शसि च परे ॥ गां ॥ गावौ ॥ गाः ॥ गवा ॥
गोभ्यां ॥ गोभिः ॥ गवे ॥ गोभ्यां ॥ गोभ्यः ॥ ङसिङसोरित्यकारलोपः ॥ गोः ॥ गोभ्यां ॥
गोभ्यः ॥ गोः ॥ गवोः ॥ गवां ॥ गोनां ॥ गवि ॥ गवोः ॥ गोषु ॥ एवं सुद्योशब्दः ॥ औका-
गो४ रांतः पुल्लिंगो ग्लौशब्दः ॥ तस्य हसादावाविदेशोषः ॥ स्वरादावावादेशः ॥ ग्लौः ॥ ग्लावौ ॥
ग्लावः ॥ ॥ श्री ॥ ७ ॥ ॥ श्री ॥ इति स्वरांताः पुल्लिंगाः ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥राम०॥

॥३०॥

२ द्विस्वानां

अथस्वरांतास्त्रिलिंगाःप्रक्रियंते ।। आकारांतस्त्रीलिंगोगंगाशब्दः ।। आपतःस्त्रियां ।।
आपः ।। आवंतात्परस्यसेर्लोपोभवति ।। गंगा ।। औरी ।। आवंतात्परस्यऔईकारमा
पद्यते ।। गंगे ।। गंगाः ।। घिरिः ।। आवंतात्परोघिरिर्भवति ।। हेगंगे ।। हेगंगे ।। हेगंगाः ।।
अंबादीनांधौह्रस्वः ।। हेअंबाडे ।। हेअंबाले ।। हेअंबिके ।। हेअम्ब ।। हेअक्क ।।
हेअल्ल ।। टौसोरे ।। आवंतस्यटौसोःपरयोरेत्वंभवति ।। गंगां ।। गंगे ।। गंगाः ।।

अमंबुगनडलक
वतां ह्रस्वः प्रती
ध्योधौ च कर्तव्यः ।

गंगया ॥ गंगाभ्यां ॥ गंगाभिः ॥ गंगायै ॥ गंगाभ्यां ॥ गंगाभ्यः ॥ ङितां यट् ॥ आबं-
तात्परेषां ङे ङसि ङस् ङि इत्येतेषां यट् आगमो भवति ॥ टकारो देशनियमार्थम् ॥
गंगायाः ॥ गंगाभ्यां ॥ गंगाभ्यः ॥ गंगायाः ॥ गंगायोः ॥ गंगानां ॥ गंगायां ॥ गंगा-
योः ॥ गंगासु ॥ एवं श्रद्धा मेधा धारा माला शाला लोला हेला दोला लीला वेला कला प्र-
भृतयः ॥ सर्वादीनां तु ङित्सु विशेषः ॥ आपतस्त्रियाम् ॥ अकारान्तात्सर्व-

स्त्रियां वर्त्तमानादा प्रत्ययो भवति ॥ घटोश्च ॥ आपंतात्सर्वादेः परस्य यढस्युडाग
मो भवति ॥ पूर्वस्य चापो ऽकारो वक्तव्यः ॥ सर्वस्यै ॥ सर्वस्याः ॥ सर्वस्याः ॥ सर्वस्यां
+ जरायास्स्वरादौ जरस् वा वक्तव्यः ॥ जरा ॥ जरसौ ॥ जरे ॥ जरसः ॥ जराः ॥ भ
हे जरे ॥ हे जरसौ ॥ हे जरे ॥ हे जरसः ॥ हे जराः ॥ जरसम् ॥ जरां ॥ जरसौ ॥ जरे ॥
जरसः ॥ जराः ॥ जरसा ॥ जरया ॥ जराभ्यां ॥ जराभिः ॥ जरसे ॥ जरायै ॥ जरा

भ्यां ॥ जराभ्यः ॥ जरसः ॥ जरायाः ॥ जराभ्यां ॥ जराभ्यः ॥ जरसः ॥ जरायाः ॥ ज
रसोः ॥ जरयोः ॥ जरासां ॥ जराणां ॥ जरसि ॥ जरायां ॥ जरसोः ॥ जरयोः ॥ ज
रासु ॥ इकारांतस्त्रीलिंगो बुद्धिशब्दः ॥ तस्य प्रथमाद्वितीययोर्हरिशब्दवत्प्रक्रि
या ॥ बुद्धिः ॥ बुद्धी ॥ बुद्धयः ॥ हे बुद्धे ॥ बुद्धिं ॥ बुद्धी ॥ बुद्धीः ॥ बुद्ध्या ॥ बुद्धिभ्यां ॥ बुद्धि
भिः ॥ इदुद्भ्यां ॥ स्त्रियां वर्त्तमानाभ्यामिकारोकाराभ्यां परेषां ङितां वचनानां

द्यौ॥ नद्यः॥ नद्या॥ नदीभ्यां॥ नदीभिः॥ ङितामट्॥ स्त्रियामीकारांतादूकारांता
त्परेषां ङितां वचनानामडागमो भवति॥ नद्यै॥ नद्याः॥ नद्याः॥ नद्योः॥ नदीनां
नद्यां॥ नद्योः॥ नदीषु॥ एवं गौरी सरस्वती ब्राह्मणी कुमारी नारी किशोरी प्र-
भृतयः॥ ग्रावी तंत्री तरी लक्ष्मी ह्री श्री धी नामुणादिषु॥ एषामीवन्ततान
स्सिलोपो न कदाचन॥ लक्ष्मीः॥ लक्ष्म्यौ॥ लक्ष्म्यः॥ धोर्ह्रस्वः॥ हे लक्ष्मि॥ -
शेषं नदीवत्॥ स्त्रीशब्दस्यवंतत्वात्सेर्लोपो नास्ति॥ स्त्री॥ स्त्रीमुवौः॥ स्त्रीशब्द

स्यम्नशब्दस्य वेयुवौ भवतस्स्वरे परे ॥ स्त्रियौ ॥ स्त्रियः ॥ हे स्त्रि ॥ वाम्शसि ॥ अ
मिशसि च परे स्त्रीशब्दस्य ईशब्दस्य च वा इयुवौ भवतः ॥ स्त्रियं ॥ स्त्रीं
स्त्रियौ ॥ स्त्रियः ॥ स्त्रीः ॥ स्त्रिया ॥ स्त्रीभ्यां ॥ स्त्रीभिः ॥ स्त्रियै ॥ स्त्रीभ्यां ॥ स्त्री
भ्यः ॥ स्त्रियाः ॥ स्त्रीभ्यां ॥ स्त्रीभ्यः ॥ स्त्रियाः ॥ स्त्रियोः ॥ स्त्रीणां ॥ स्त्रियां ॥
स्त्रियोः ॥ स्त्रीषु ॥ श्रीशब्दस्य ङित्सु विशेषः ॥ वेयुवः ॥ इयुवंतात्स्त्रियाव
र्तमानात्परेषां ङितां वचनानां वा ङ्यागमो भवति ॥ न तु स्त्रियः ॥ श्रियै ॥
श्रिये ॥ श्रियः ॥ श्रियाः ॥ श्रियः ॥ श्रियाः ॥ श्रियोः ॥ श्र्यादीनां वामोनु

ड्रूभ्यः ॥ श्रीणां ॥ श्रियां ॥ श्रीयां ॥ श्रियि ॥ श्रियोः ॥ श्रीषु ॥ एवं धीह्रीप्रभृतयोप्यनो
यंताः ॥ एवं भ्रूशब्दो भ्रूशब्दश्च ॥ यवधूजंबादीनां नदीशब्दवद्रूपं नेयं ॥ वधूः ॥ वध्वौ ॥
वध्वः ॥ हे वधु ॥ इत्यादि ॥ ऋकारांतो मातृशब्दः ॥ तस्यापि पितृशब्दवत्प्रक्रिया ॥ सेरा ॥
माता ॥ मातरौ ॥ मातरः ॥ मातरं ॥ मातरौ ॥ मातॄः ॥ शसीति दीर्घत्वं स्त्रीलिङ्गत्वान्न
त्वाभावो विशेषः ॥ स्वसृशब्दस्तु कर्तृशब्दवत् ॥ रैशब्दस्य तु रैशब्दवत्प्रक्रिया ॥ राः ॥
रायौ ॥ रायः ॥ रायं ॥ रायौ ॥ रायः ॥ राया ॥ रे ॥ [illegible] ॥ राभ्यां ॥ राभिरित्यादि ॥ गोशब्दश्च
पूर्ववत् ॥ नौशब्दस्य ग्लौशब्दवत्प्रक्रिया ॥ इति स्वरांताः स्त्रीलिङ्गाः ॥ १० ॥ छ० ॥
अथ स्वरांता नपुंसकलिंगाः प्रदर्श्यन्ते ॥ तत्राकारान्तः कुलशब्दः ॥ तस्य प्रथमाद्वि

॥ येन विधिस्तदन्तस्य १ ॥

॥ रू५ ॥

तीयैकवचने ॥ अतोम् ॥ अकारान्तान्नपुंसकलिङ्गात्परयोः स्यमोरम्भव
त्यधो ॥ अमोमकारस्य लुग्वाच्यः स्वर्थम् कुलम् ॥ ईमौ ॥ नपुंसकलिङ्गात्पर
स्यौ ईकारमापद्यते ॥ कुले ॥ जश्शसोः शिः ॥ नपुंसकलिङ्गात्परयोर्जश्शसो
ः शिर्भवति ॥ आकारस्सर्वादेशार्थः ॥ उरुः शिश्च सर्वस्य वक्तव्यः ॥ नुम
यमः ॥ नपुंसकस्य नुमागमो भवति शौ परे ॥ यमप्रत्याहारान्तस्य न भवति ॥ मि
२८ द्दन्त्यात्स्वरात्परो वक्तव्यः ॥ उकारोच्चारणार्थः ॥ नोपधायाः ॥ नान्तस्योपधाया रू५ ॥
दीर्घो भवति शौ धिवर्जितेषु पञ्चसु नामिव ॥ इति न ॥ कुलानि ॥ पुनरपि ॥ कु
लम् ॥ कुले ॥ कुलानि ॥ शेषं देववत् ॥ हे कुल ॥ हे कुले ॥ हे कुलानि ॥ एवमन्येऽपि फल

नकारस्य [illegible] मार्थः ११३

संज्ञको भवति ॥ तत्रादिर्विभक्त्यर्थे निपात्यते ॥ तस्मिन्निति तत्र ॥ यस्मि
न्निति यत्र ॥ कस्मिन्निति कुत्र ॥ कस्मिन्निति कुह ॥ कस्मिन्निति क्व ॥ क
स्मिन्काले कदा ॥ यस्मिन्काले यदा ॥ एकस्मिन्काले एकदा ॥ तेन प्रकारेण
तथा ॥ येन प्रकारेण यथा ॥ केन प्रकारेण कथं ॥ अमुना प्रकारेण इत्थं ॥
तस्मादिति ततः ॥ यस्मादिति यतः ॥ कस्मादिति कुतः ॥ अस्मादिति अतः ॥
अस्मादिति इतः ॥ सार्वविभक्तिकस्तसित्येके ॥ पूर्वस्मिन्निति पुरस्तात् ॥ अ
धरस्मिन्निति अधस्तात् ॥ उपरस्मिन्निति उपरिष्टात् ॥ परस्मिन्निति परेण ॥

आहि च दूरे ॥ दूरार्थे वाच्ये आहि प्रत्ययो भवति ॥ दक्षिणाहि वसंति चांडा
लाः ॥ किमः सामान्ये चिदादिः ॥ किमः शब्दात् सामान्ये अर्थे चित् चन प्र
त्ययो भवति ॥ कश्चित् ॥ केचित् ॥ कांश्चित् ॥ केचित् ॥ कश्चन ॥ केचन ॥
तदधीनकार्त्स्न्ये वा साति ॥ राजाधीनं राजसात् ॥ सर्वं भस्म भस्मसात् ॥ ऊर्युर
र्यंगीकरणे ॥ ऊरीकृत्य ॥ उररीकृत्य ॥ सद्यआदिः काले निपात्यते ॥ सद्यः ॥ अद्य ॥
सपदि ॥ अधुना ॥ इदानीं ॥ सांप्रतं ॥ संप्रति ॥ आशु ॥ शीघ्रं ॥ झटिति ॥ तूर्णं ॥ पूर्वे
द्युः ॥ अन्येद्युः ॥ परेद्युः ॥ यर्हि ॥ तर्हि ॥ प्रादिरुपसर्गः ॥ प्र ॥ परा ॥ अप ॥ सम ॥ अनु ॥ रामः

अव ॥ निर ॥ दुर ॥ वि ॥ आङ ॥ नुँअति ॥ नि ॥ अधि ॥ अपि ॥ अति ॥ सु ॥ उत ॥ अभि ॥
प्रति ॥ परि ॥ उप ॥ अत्त ॥ अंतर ॥ आविर् ॥ अयंगणा उपसर्गसंज्ञकः ॥ प्रा
ग्धातोः ॥ उपसर्गाद्धातोः प्राक्प्रयोक्तव्याः ॥ तदव्ययं ॥ तदिदं चादिशब्दरूपम
व्ययसंज्ञं भवति ॥ क्त्वाद्यंतं च ॥ क्त्वादिप्रत्ययांतं शब्दरूपमव्ययसंज्ञं भवति ॥
अव्ययाद्विभक्तेर्लुक् ॥ अव्ययात्परस्या विभक्तेर्लुग्भवति ॥ न तु शब्दनि
र्देशे ॥ अव्ययानां नैव लिंगादिनियमः ॥ उक्तं हि ॥ सदृशं त्रिषु लिंगेषु सर्वासु
च विभक्तिषु ॥ वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययं ॥ १ ॥ उक्तान्यलिंगान्यव्ययानि ॥
॥ क्त्वाल्यप्तुमुन्णम्धाच्विडाचवत्णमुल्थल्थस्तसस्तुदस्सादिप्रत्ययांतमपि शब्दरूपमव्ययसंज्ञं भवति ॥४॥

सा॰ च॰ १

॥ ॥ अधुना लिंगविशेषविजिज्ञापयिषया स्त्रीप्रत्ययाः प्रस्तूयंते ॥ आवंत्त

३६ स्त्रियां ॥ जाया ॥ माया ॥ मेधा ॥ श्रद्धा ॥ धारा ॥ इत्यादि ॥ अजादेश्चापंव

क्तव्यः ॥ अजा स्या कोकिलाबालावत्सादेश्चिपरत्वादिके ॥ ईवादेरप

वादार्थमजादेर्ग्रहणं पृथक् ॥ अजा ॥ एडका ॥ कोकिला ॥ वत्सा ॥ शूद्रा ॥

गणिका ॥ कोऽप्यतः स्त्रियां ॥ कापि परे पूर्वस्या कारस्य कारो भवति ॥

कारिका ॥ पाचिका ॥ पाठिका ॥ वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः ॥ रामः

आपं चैव हसन्तानां यथा वाचा निशा दिशा ॥ २ ॥ अवगाहं ॥ [illegible] ॥ ३६

पिधानं

श्रीपिध्यानं ॥ ह्रस्वो वा स्त्रियां ॥ कैपि परे तराद्यैचः पूर्वस्य ह्रस्वो वा भवति ॥
धेलिका ॥ वेलीका ॥ नदिका ॥ नदीका ॥ श्रेयसितरा ॥ श्रे सीतरा ॥ नौका
दौ ह्रस्वो न भवति ॥ नौका ॥ सुरैका ॥ ग्लौका ॥ वाग्रहणं देव ॥ निश्च
येन पतंत्यनेकेष्वर्थेष्विति निपाताः नानेकार्थत्वात् ॥ नगोईप ॥ नका
दक् रांतात् हकारान्तात् ऋकारान्ताच्च स्त्रियामी प्रत्ययो भवति ॥ दंडिनी ॥ दंतिनी ॥ का
रिणी ॥ मालिनी ॥ ईदिराज्ञो ओपोवक्तव्यः ॥ राज्ञी ॥ शुनी ॥ कर्त्री ॥ हर्त्री ॥
औपगवी ॥ यस्य लोपः ॥ इश्च अश्च यः तस्य लोपो भवति स्वरे यकारे

निपाताश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेति ते त्रयः अनेकार्थाः स्मृताः सर्वे पाठस्तेषां निदर्शनम् ॥४

सा॰ स्त्री॰

३७

चपरे ॥ ऋनुतः ॥ यकार टकार उकार ऋकारानुबंधात् स्त्रियां ङीप्प्रत्य
योभवति ॥ य ॥ वराकी ॥ ट ॥ कुरुचरी ॥ उ ॥ गोमती ॥ ऋ ॥ पचंती ॥ ऋ ॥
पठंती ॥ ऋकारानुबंधस्य ङीप्रत्यये परे नुमागमो वक्तव्यः ॥ इत्यादि ॥
नदादेः ॥ नदादेर्गणात् स्त्रियां ङीप्रत्ययो भवति ॥ नदी ॥ गौरी ॥ गोतमी
इन्द्रादेरानीप् ॥ इन्द्रादेर्गणात् स्त्रियां आनीप्रत्ययो भवति ॥ इन्द्राणी ॥ भवा
नी ॥ रुद्राणी ॥ वरुणानी ॥ मातुलोपाध्याययस्त्रियां वायायश
योर्ह्वानीप ॥ मातुली ॥ मातुलानी ॥ उपाध्याया ॥ उपाध्यायानी ॥

राम॰

३७

॥ अथधातोरुगितो सं॥ अप्रत्ययप्रत्ययसंबंधिनो वरणास्वरस्य सतो नुम् नित्यमीकारे ईश्च परे ॥

क्षत्रिया॥क्षत्रियाणी॥आचार्या॥आचार्याणी॥आर्या॥आर्याणी॥ईप
समाहारे गुणाच्च॥द्वयी॥त्रयी पपुंयोगे वे॥अकारांतात्पुंयोगे च स्त्रि-
यामीपप्रत्ययो भवति॥शूद्री॥गणकी॥जातेरयोपधात्॥जातिवाचि-
नो अयकारोपधात् स्त्रियामीपप्रत्ययो भवति॥माहिषी॥शूकरी॥
हंसी॥कुक्कुटी॥ब्राह्मणी॥अयकारोपधाग्रहणात्॥क्षत्रिया॥वै- तृ३
श्या॥प्रथमवयोवाचिनोऽत ईप वक्तव्यः॥कुमारी॥किशोरी॥कलभी॥प्र-
थमवयोग्रहणात्॥वृद्धा॥स्थविरा॥अग्रहणात् शिशुः॥स्वांगाद्वा॥

सा॰स्वा॰

३८ स्वांगवाचिनो वा स्त्रियामीपप्रत्ययो भवति ॥ सुमुखी ॥ मृगाक्षी ॥ तन्वंगी ॥
चंद्रवदनी ॥ कमलनयना ॥ कृदिकारादक्तेरीपर्यावक्तव्यः ॥ अंगुलिः ॥
अंगुली ॥ धूलिः ॥ धूली ॥ आजिः ॥ आजी ॥ अक्तेरिति विशेषणात् हेतिः
॥ नूतिः ॥ ऐं च मन्वादेः ॥ मन्वादेर्डीरन्तश्च स्त्रियामीपप्रत्ययो भवति ॥ ऐ
कारादेशश्च ॥ मनायी ॥ चकारान्मनोरौकारो वा ॥ मनावी ॥ मनुः ॥ वृ
षाकपायी ॥ अग्नायी ॥ पत्न्यादयः ॥ पत्न्यादय एते शब्दा निपात्यन्ते
॥ पत्नी ॥ अंतर्वत्नी ॥ सपत्नी ॥ अशिश्वी ॥ अर्द्धजरती ॥ युवती ॥ प्रा रामः

३८

चीत्यादयः शब्दाः निपात्यंते ॥ प्राची ॥ प्रतीची ॥ उदीची ॥ सम्यती ॥ जंपती ॥
जयापती ॥ दारशब्दो नित्यं बहुवचनांतः पुंलिंगः ॥ दाराः ॥ दारान् ॥ दारैः ॥
दारेभ्यः ॥ दाराणां ॥ दारेषु ॥ वो गुणवचनात ॥ उकारान्तात् गुणवाचिनो वा
स्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति ॥ पट्वी ॥ पटुः ॥ मृद्वी ॥ मृदुः ॥ तन्वी ॥ तनुः ॥ गु
र्वी ॥ गुरुः ॥ ऋज्वी ॥ ऋजुः ॥ ऊ उतः ॥ उकारांतान्नाम्नः स्त्रियामूप्रत्ययो भव
ति ॥ पंगूः ॥ वामोरूः ॥ यूनस्तिः ॥ युवन्शब्दात् स्त्रियां तिः प्रत्ययो भवति ॥
नाम्नो नलोलो पशाद्यो ॥ युवतिः ॥ एओ नामन्त्यात्स्यादयः ॥ आवंतासि

सा॰स्प॰।
३४॥

अथ विभक्त्यर्थो [illegible]

लोपो ज्ञेयः॥ ईवंता इ से पः से ह्रीपः॥ पूर्ववद्रूपं ज्ञेयं॥ इति स्त्रीप्रत्ययाः॥
लिंगार्थे प्रथमा॥ धातुप्रत्ययादि तिरिक्त मर्थवच्छब्दरूपं लिंगं
तस्यैवा [illegible] र्थे सन्मात्रे प्रथमा विभक्तिर्भव
ति॥ लिंगार्थ्ययोपि प्रथमा स्यादि इति केचित्॥ तत्सद्ब्रह्म॥ ब्रह्म॥ श्री॥
ज्ञानं॥ खारी॥ द्रोणः॥ आढकं॥ एकः॥ द्वौ॥ बहवः॥ रविं रवि राज
ते राजा रोचते कुमारी रोचते नृपते॥ वो नृज्यते नृपं नृपालः प्राज्ञो
स्तो रामलक्ष्मणौ संति संतः कियंतः॥ कुमाराश्च रतस्वैरं रोरू

[illegible] कुडवः प्रस्थ माढकं द्रोणं खारी च यथोत्तरं चतुर्गुणः॥ ४॥ ०००४॥

राम॰
३४

यंतेचनारकाः॥येगीयंतेचगीतज्ञाःमेम्रीयंतेरुजार्जिताः॥२॥
आमंत्रणेच॥आमंत्रणेचाभिमुखीकरणेप्रथमाविभक्तिर्भव
ति॥भोसमुद्धरगोविंदप्रसीदपरमेश्वर॥कुमारौस्वैरमा
साथांक्षमध्वंभोतपस्विनः॥३॥भोसः॥भोसभगोसअघो
सइत्येतेशब्दानिपात्यंतेत्रिविषये॥क्षमस्वभोदुराराध्य
नगोसून्यंनमोस्तुते॥अचीर्त्वभोमहाप्राज्ञघातयाघोस्व
घस्मरं॥१॥कर्ताकर्मचकरणंसंप्रदानंतथैवच॥अपादाना

धिकरणमित्याहुः कारकाणि षट्॥ ५ शेषाः कार्यैकर्तृसाध
नयोर्द्वीपाठे विश्लेषण वचौ संबंधाधारलक्षणयोः॥ शेषाधि
न त्वयो द्वितीया घा एष्वेषु भवंति॥ कार्यकर्मकारके उत्पा
द्येप्राप्यसंसकार्ये विकार्ये च द्वितीया विभक्तिर्भवति॥ यद्दृ
त्वा नापि तदुत्पाद्यं॥ यत्सिद्धमेव वस्तु प्राप्यते तदाप्यम्॥
यत्र गुणाध्यानं न मलापकर्षणं क्रियते तत्संस्कार्यम्॥ राम

दुरूक्कमाम्नेष्टितं। दुरुक्त स्मा म्नेष्टितसंज्ञंस्यात् ॥८॥

यत्रपूर्वावस्थापरित्यागेनावस्थांतरप्राप्तिः क्रियतेतद्विकार्य्यं॥
कंटंकरोतिकारुकोनृपम्पश्यतिचास्युधः॥राज्यम्प्राप्नोतिधर्मि
ष्ठस्सोमंसुनोतिसोमपाः॥१॥द्वितीयामेवविशिनष्टि॥आप्ति
सर्वतसोःकार्य्योधिगुपर्य्यादिषुत्रिषु॥द्वितीयाम्नेष्टितंतेषुत ३५
तोऽन्यत्रापिदृश्यते॥अभितोग्रामंशत्रुर्हतःसर्वतस्सेनांरजो
गच्छति॥धिग्देवदत्तं॥उपर्युपरिपर्वतम्मेघोगर्जतिम
॥नाम्नादुधेवसंबंधःसर्वकार्य्यव्यवस्थितः॥सामानाधिकरण्येनमध्यागापिक्कचिद्भवेत्॥१॥

समयातिकषासामीप्यो॥

धोऽध्योदक्षम्यक्षीयाति॥ अधिग्रामंनि याग्रामं॥ प्रतिज्ञा
५१ मं॥ कालाध्वनोर्नैरंतर्ये॥ मासमधीते क्रोशम्पर्वतः॥ अन्य
थामासस्याद्विर्धीते क्रोशस्यैकदेशे पर्वतः॥ अनुक्ते कर्तरि
करणे च तृतीया॥ छिन्नश्शरेण रामेण रावणो लोकरावणः॥
कराज्ञेन विद्धोऽपि वा नरैस्तु ध्यते पुनः॥ दानपात्रे संप्र
दानकारके चतुर्थी॥ वेद विदे गां ददाति॥ श्लाघ्यापकन्यां रामः
५१
॥

एकक्रियाकृता परस्परापेक्षारूपसंबंधः॥ क्रियायां नैव स्वं प्रधानत्वं क्रियायास्तु नैव स्वं अप्रधानत्वं॥५॥

ददाति॥ राज्ञो दंडं ददाति॥ सम्यक्क्रियते आ प्रदीयते यस्मै तत्संप्रदानं॥ अन्यथा

रजकस्य वस्त्रं ददाति॥ विश्लेषावधौ पंचमी॥ विश्लेषो विभागस्तत्र याव-

धिश्चलतयाचलतया वाधिक्षितस्तत्रापादने पंचमी विभक्तिर्भवति॥

धावतोश्वादपतत्॥ नूनं तोयतरंगात्॥ संबंधे षष्ठी॥ संबंधमात्रे

षष्ठी विभक्तिर्भवति॥ राज्ञस्स पुरुषो ज्ञेयः पित्रोरत्र पूजनं॥ गुरू-

णां वचनं पथ्यं कवीनां रसवद्वचः॥ आधारे सप्तमी॥ आधारोधिकर-

णं ...

स्वसुतुनिवर्ति पूर्वकं परस्तोत्वादनन्दानम्॥६

क्रियायाः क्रियान्तरं लक्ष्यते तत्क्रियालक्षणं॥३॥ अप्रसिद्धक्रियालक्षणं

संयुक्तसंयोगात्मकत्वं सामीप्यकम् १

सा॰ स्व॰

८२ एतं षड्विधमधिकरणं ॥ औपश्लेषिकं सामीपकं ॥ अभिव्यापकं ॥ वैष
यिकं नैमित्तिकं ॥ औपचारिकं चेति ॥ कटे शेते कुमारो सो वटे गावः
सुशेरते ॥ तिलेषु विद्यते तैलं हृदि ब्रह्मा स्मरत परं ॥ युद्धे संनह्यते धी
रो ॥ अंगुल्यग्रे करिशतं ॥ भावः क्रियालक्षणं तत्रापि सप्तमी ॥ वर्षति
देवे चौरो [illegible] यातः ॥ पतत्स्वंभुमालिनिपतितोरातिः ॥ काले आगते शरदि पु
ष्पंति सप्तच्छदाः ॥ विनासहननमस्कारेनिर्धीरलोस्याम्यादिनि ॥ एतैरपि राम ८२

योगेद्वितीयाद्याविभक्तयोभवंति ॥ विनापापंसर्वंफलति ॥ अंतरेण
हरिंणकोजीवितेन ॥ अंतरात्वांमांहरिः ॥ इत्यादियोगेद्वितीया ॥ वद्रा
वज्राह्यं ॥ सहसाकंस हशंसार्द्धं इत्यादियोगेतृतीयाविभक्तिर्भवति ॥
सहशिष्येणागतोगुरुः ॥ सदृशश्चैत्रोमैत्रेण ॥ साकंनयनाभ्यांश्लक्ष्
णादन्तैः ॥ सार्द्धंचनिर्निर्द्धूतःसाधुः ॥ नमःस्वस्तिस्वाहास्वधाऽलंवं
षट्योगेचतुर्थीवक्तव्या ॥ नमोनारायणाय ॥ स्वस्तिराज्ञे ॥ सोमायस्वाहा ॥

सी॰ स्व॰

पितृभ्यः स्वधा ॥ अलं मल्लो मल्लाय ॥ इन्द्राय वषट् ॥ ऋते योगे पंचमी ॥ ऋते
४३ ज्ञानान्न मुक्तिः ॥ अन्यादियोगे पंचमी ॥ अन्योऽन्हाद्विहारः ॥ निर्द्धारणे क्रिया
गुण जाति संज्ञाभिः समुदायात् पृथक्करणं तत्र षष्ठी सप्तमी च ॥ क्रिया
पराणां परेषु भगवद्दाराधकः श्रेष्ठः ॥ गवां गोषु कृष्णा गौः संपन्नक्षीरा ॥
एतेषां एतेषु क्षत्रियः शूरतमः ॥ स्वाम्यादियोगे षष्ठी सप्तम्यौ ॥ गवां स्वामी ॥
गोष्वधिपतिः ॥ कर्तृकार्ययोरक्तादौ कृति षष्ठी ॥ कर्त्तरि कार्ये च षष्ठी

राम
४३

नयति ॥ क्रियाविवर्जिते इदं ते शब्दे प्रयुज्यमाने ॥ न्यासस्यालङ्कृतिः ॥ नार
तस्य श्रवणं ॥ स्मरतौ च कार्ये ॥ स्मरतौ धातौ प्रयुज्यमाने कार्ये षष्ठी विभक्ति
र्भवति ॥ चकारात्तद्वितीयापि ॥ मातुः स्मरति ॥ मातरं स्मरति ॥ हेतौ तृतीया पंच
मी च वक्तव्या ॥ अनित्यः शब्दः कृतकत्वेन कृतकत्वात् ॥ नयहेतौ पंचमी ॥ चौ
राद्बिभेति ॥ व्याघ्रात्त्रस्यति ॥ विद्युत्या तापकितः ॥ षष्ठी चैव हेतुप्रयोगे ॥ कस्य हे
तोरियं कन्या ॥ इत्थंभावे तृतीया ॥ किंचित्प्रकारं प्राप्त इत्थंभावः ॥ शिष्यं पुत्रे

सा॰स्वा॰

लपश्यति॥पश्यतिसंसारमसारेण॥येनांगविकारः॥येनांगेनांगिनोविका
५५ रोलक्ष्यतेतस्मादंगात्तृतीयाविभक्तिर्भवति॥अक्ष्णाकाणः॥कर्णाभ्यां
बधिरः॥पादेनखंजः॥शिरसाखल्वाटः॥जनिकर्तुःप्रकृतिः॥जायमानस्य
कार्यस्योपादानमपादानसंज्ञंभवति॥तथापादानेपंचमी॥यस्मात्प्र
जाःप्रजायंते॥तद्ब्रह्मेतिविद्बुधाः॥आङादियोगेपंचमी॥आपा
टलिपुत्राद्वृष्टोदेवः॥अपहरेःपरिहरेःसंसारः॥तादर्थ्येचतुर्थी॥वक्तव्या

इवदृढेक्रियापदेसमर्थोनविभिन्नोच्चयः॥इतमातडितद्धिप्रेणाकस्मरणचपरेडिते॥१२॥

संयमायश्रुतंचतेनरोचमीयेसंयमे॥चर्म्मेमोक्षायमेचार्थीयनंदनाय
नुकथ्ये॥१॥क्रुधादियोगेचतुर्थी॥क्रूरायक्रुध्यति॥मित्रायद्रुह्यति॥गु
णवतेअसूयति॥ल्यप्लोपेपंचमीवक्तव्या॥हर्म्यात्प्रेक्षते॥हर्म्यमा+
रूह्यप्रेक्षतइत्यर्थः॥निमित्तात्कर्मयोगेसप्तमीवक्तव्या॥चर्मणिद्वी
पिनंहंतिदंतयोर्हंतिकुंजरं॥केशेषुचमरींहंतिसीम्निपुष्कलकोह
तः॥१॥विषयेचसप्तमीतर्केचतुरः॥षष्ठीसप्त चानादरे॥वहू
मी

नांक्रोशतांगतःसचौरः ॥ वहुश्वसाधुभुक्वदत्स्वपिस्वयमा योयाति
साधुमार्गेण ॥ मातापित्रोरुदतोः प्रव्रजति पुत्रः ॥ संन्यस्तवानित्यर्थः ॥
अन्योक्तौ प्रथमा ॥ आख्यातकृत्तद्धितसमासनिपातोक्ते कारके प्रथमा
भिन्नक्रिस्यात् ॥ घटः क्रियते ॥ पटः कार्यः ॥ [illegible]द सिस्यादयः सर्वत्र ॥
दध्नाजुहोति ॥ पुनंतुव्रजिनस्यतीः ॥ व्रजंती विरिंच्युः ॥ श्री ॥ श्री ॥ श्री ॥ राम
॥ इति कारकप्रक्रिया ॥ छ छ छ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ श्री श्री ॥ ॥

अथार्थवद्विभक्तिविशिष्टानां पदानां समासो निरूप्यते॥ समासश्चा
न्वयेनाम्नां॥ नाम्नामन्वययोग्यत्वे सत्येव समासो भवति॥ चशब्दात्त+
द्धितेपि॥ ततो भार्या पुरुषस्येत्यादौ न भवति॥ स च षड्विधः अव्ययीभा
वस्तत्पुरुषो द्वंद्वो बहुव्रीहिः॥ कर्मधारयो द्विगुश्चेति॥ तत्र पूर्वपदप्रधा
नोव्ययीभावः॥ द्विगुतत्पुरुषौ परपदप्रधानौ॥ द्वंद्वकर्मधारयौ चोभय
पदप्रधानौ॥ बहुव्रीहिरन्यपदप्रधानः॥ तस्य क्रियाभिसंबंधादुभ
यपदप्रधानौ वा भवतः॥ ऐकपद्यमैकस्वर्यमेकविभक्तिकत्वं च स×

सा॰स्व॰

मासप्रयोजनं ॥ अधिस्त्रीइतिस्थिते ॥ स्त्रीशब्दात् द्वितीयैकवचनं अम् ॥

स्त्रियमधिकृत्य भवतीति विग्रहः ॥ अन्वयवोऽन्यार्थसमर्थकः पदस

मुदायो विग्रहो वाक्यमिति ज्ञावत् ॥ समासार्थबोधकं वाक्यं विग्र

हः ॥ एतैः समासैः ॥ अव्ययस्य पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥ पूर्वेऽव्ययेऽव्ययीभावः ॥

अव्यये पूर्वपदे सति योऽन्वयः सोऽव्ययीभावसंज्ञकः समासो भवति ॥

इति समाससंज्ञाया ॥ समासप्रत्ययोः ॥ समासे वर्तमानायाः विभक्तेः रा म

प्रत्ययेव परे लुग्भवति ॥ इत्यमो लुक् ॥ निमित्ताभावे नैमित्तिकस्या ७१

पनाकः॥ नामसंज्ञायां स्यादिर्विभक्तिः॥ अधिस्त्रीँ इति स्थिते॥ स न
पुंसकं॥ सोऽव्ययीभावो नपुंसकलिंगो भवति॥ नपुंसकस्य ह्र+
स्वत्वं॥ अव्ययीभावात्॥ अव्ययीभावात्परस्या विभक्तेर्लुग्भवति॥
अधिस्त्रि गृहकार्यं॥ रायमतिक्रांतमतिरि कुलं॥ नावमतिक्रांतमतिनु जलं॥
ह्रस्वादेशे संध्यक्षराणां इकारोकारौ वक्तव्यौ॥ योग्यतावीप्सापदार्थानति
वृत्तिशादृश्यानि॥ यथार्थः॥ यथाशादृश्ये॥ यथाशब्दोऽशादृश्ये वर्त्तमा
नः समस्यते॥ यथा हरिस्तथा हरः॥ रूपस्य योग्यं अनुरूपं वर्त्तते॥ यथेष्टं

सा॰स्व॰

६ पिंडं प्रतिविद्धि ॥ शक्तिमनतिक्रम्य करोतीति यथाशक्ति ॥ अतोमनतः ॥
अकारांतादव्ययीभावात्परस्या विभक्तेरम् भवति ॥ अतंवर्ज्जयित्वा ॥
कुंभस्य समीपे उपकुंभं वर्त्तते उपकुंभं पश्य ॥ वा टाङ्योः ॥ टाङि इत्ये
तयोः परयोर्वा अम् भवति ॥ उपकुंभेन कृतं ॥ पक्षे उपकुंभं कृतं ॥ उ+
पकुंभादानय जलं ॥ अनतः इति विशेषणात् पंचम्या अम् न भव
ति ॥ उपकुंभं देशः उपकुंभे निधेहि ॥ अवधारणे यावति
ति च ॥ अवधारणार्थे यावति शब्दे प्रयुज्यमाने अव्ययीभावसं+ रामः
६९

उपकुंभे निधेहि ॥

येनविधिस्तदंतस्य ॥ विशेषणांतदंतस्यसंज्ञास्यात्तस्यस्य तस्यच २

ज्ञकः समासो भवति ॥ यावंत्यमात्राणि संति तावतोमात्राणि [illegible] मत्रयस्व ॥
यावदमत्रम् ॥ मक्षिकाणामभावो निर्मक्षिकं ॥ अमासैतत्पुरुषः ॥ द्वितीयाद्यं
ते पूर्वपदे सति यो त्वयः स तत्पुरुषसंज्ञकः समासो भवति ॥ ग्रामं प्राप्तो ग्राम
प्राप्तः ॥ दात्रेण छिन्नं दात्रछिन्नं ॥ यूपाय दारु ॥ यूपदारु ॥ वृकेभ्यो भयं ॥ वृक धं ३
भयं ॥ राज्ञः पुरुषः ॥ राजपुरुषः ॥ अक्षेषु शौंडः ॥ अक्षशौंडः ॥ कचिदंमां
तस्य परत्वं इष्यते ॥ अग्निराहितः ॥ आहिताग्निः ॥ पूर्वं भूतः ॥ भूतपूर्वः ॥
समासे क्वचिदैकपद्ये णत्वहेतुः शराणां वनं ॥ शरवणं ॥ आम्राणां वनं ॥

॥नाकनागनभ्रनकुलनमुचिनक्षत्रनकेत्यादि॥४

५८ आम्रवणं॥[illegible]॥पानस्यंके॥सुरायाःपानं॥सुरापानं॥
नञि॥नञिपूर्वपदेसतितत्पुरुषसंज्ञकःसमासोभवति॥नौ॥समासे+
सतिनञोअ[illegible]कारादेशोभवतिहसेपरे॥नब्राह्मणः॥अब्राह्मणः॥अन
स्वरे॥समासेसतिनञोअनादेशोभवतिस्वरेपरे॥नौकादिवर्ज्यम्॥
अश्वादन्यः॥अनश्वः॥घर्मविरोधौ॥अघर्मः॥नहरणभावो॥अहं+ जय
रणमिति॥पर्युदासःसदृग्ग्राही प्रसज्यस्तुनिषेधकः॥तदन्यतद्विरु+ रामः
द्धार्थीभावार्थःपंचधानञः॥चार्थेद्वंद्वः॥समुच्चया[illegible]न्वाचय॥इतरेतर+ ५८

क्रियान्वयत्वं प्रधानत्वं॥ क्रियानन्वयत्वमप्रधानत्वम्॥ ८॥

योग॥ समाहारश्च था:॥ तथैश्वर्यं गुरुत्वं च भजस्वेति॥ प्रत्येकमेकक्रिया-
भिसंबंधे समुच्चयस्समासो नास्ति॥ बटो भिक्षामट गां चैनयेति॥ क्र-
मेण क्रियाद्वयसंबंधे न्वाचयस्समासो नास्ति॥ परस्परसंबंधात्॥ म
इतरेतरयोगे समाहारे चार्थे द्वंद्वः समासो भवति द्वंद्वे ल्पस्वरप्रधानेका-
रोकारांतानां पूर्वनिपातो वक्तव्यः॥ पटुश्च गुप्तश्च पटुगुप्तौ॥ उक्तार्थी-
नां चकाराणामप्रयोगः॥ इति चाशब्दस्य निवृत्तिः॥ अग्निश्च मा-
रुतश्च॥ अग्निमारुतौ॥ अग्निमारुतावित्यत्र दीर्घो न भवति॥

सा·स्व·

स्त्री च पुरुषश्च ॥ स्त्रीपुरुषौ ॥ भोक्ता च भोज्यं च ॥ भोक्तृभोज्यौ ॥ धवश्च खदि

रश्च ॥ धवखदिरौ ॥ देवताद्वंद्वे पूर्वपदस्यादीर्घो वक्तव्यः ॥ अग्निश्च सोम

श्च ॥ अग्नीषोमौ ॥ इंद्रश्च बृहस्पतिश्च ॥ इंद्राबृहस्पती ॥ क्वचिन्न ॥ अग्नि

वायू ॥ यद्वद्वित्वं बहुत्वं च सं इतरेतर ॥ ओयू ॥ अग्न्यादेः सोमादीनां सका

रस्य षत्वं वक्तव्यं ॥ इतरेतरयोगे द्विवचनं ॥ एकवद्भावो समाहारे वक्तव्यः ॥

शशाश्च कुशाश्च पलाशाश्च तेषां समाहारः शशकुशपलाशाः शशकु रामः

शपलाशं ॥ अन्यादीनां विभक्तिलोपे कृते सगागमो वक्तव्यः ॥ अन्य

श्च अन्यश्च अन्योन्यं ॥ परश्च परश्च परस्परं ॥ एकत्वे द्विगुद्वंद्वौ ॥ एकत्वेव
र्तमानौ द्विगुद्वंद्वौ नपुंसकलिंगौ भवतः ॥ संख्यापूर्वो द्विगुः ॥ संख्यापूर्वको द्विगुः
समासो भवति ॥ समाहारे अतईपि द्विगुः ॥ समाहारेर्थे द्विगुः समासो भवति
ततोकारांतादीपप्रत्ययो भवति ॥ दशानां ग्रामाणां समाहारः दशग्रामी ॥
अथवा ॥ पंचानां खट्वानां समाहारः पंचखट्वं ॥ पंचखट्वी ॥ पात्रादेर्ईपन
॥ पंचानां पात्राणां समाहारः पंचपात्रं ॥ पंचाग्नयः समाहृताः इति पंचाग्नि
पंचानां गवां समाहारः पंचगु ॥ नपुंसकत्वाद्ध्रस्वत्वं ॥ त्रयाणां फलानां

सा. स्व.

सर्वादिविधः ॥ तद्गुणसंविज्ञानो ऽतद्गुणसंविज्ञानश्च बहुव्रीहिः

समाहारः ॥ श्विफलाश्विफलेति द्वन्द्वः ॥ बहुव्रीहिरन्यार्थे ॥ अन्यपदप्रधानो

५० यः समासः स बहुव्रीहिसंज्ञको भवति ॥ यस्य तस्य बहुव्रीहौ सर्वसोक+

ऽभिधारयः ॥ चकाराद्बहुलो द्वन्द्वसमासस्तत्पुरुषादयः ॥ १ ॥ बहु धनं यस्य सः

बहुधनः ॥ अस्थि धनं यस्य सः अस्थिधनः ॥ यस्य प्रधानस्यैकदेशो वि

शेषणतया यज्ञायते स तद्गुणसंविज्ञानो बहुव्रीहिः ॥ लंबौ कर्णौ यस्य

सौ लंबकर्णः ॥ बहुव्रीहौ विशेषणसंख्ययोः पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥ करेक रामः

मलं यस्य सः करकमलः ॥ ईद्धोदिन्यधश्च ॥ इन्दुः शेखरे यस्य सो इन्दुशे ५०

श२

पंकवृिनपुंसंत एकार्थे बहुव्रीहिः पुंवत्समानाधिकरणे ॥५॥

यः ॥ पद्मं नाभौ यस्यासौ पद्मनाभः ॥ कपिध्वजः ॥ वज्रं पाणौ यस्यासौ
वज्रपाणिः ॥ प्रजामेधयोरसुक् वक्तव्यः ॥ सुप्रजाः ॥ सुमेधाः ॥ दुर्मेधाः ॥
धर्मादनिच् वक्तव्यः ॥ सुष्ठु शोभनो धर्मो यस्य सः सुधर्मा ॥ रूपवती भार्या
यस्य स रूपवद्भार्यः ॥ अन्यार्थे ॥ स्त्रीलिंगस्यान्यार्थे वर्तमानस्य ह्रस्वो
भवति ॥ पुंवद्वा ॥ समासे सति समानाधिकरणे पूर्वस्य स्त्रीलिंगस्य पुंव
द्वा भवति ॥ पुंवद्भावादीपो निवृत्तिः ॥ वाग्रहणात् ॥ कल्याणीप्रियाइत्या
दौ न भवति ॥ कल्याणी प्रिया यस्य स कल्याणीप्रियः इति ॥ आदिशब्दा

सा॰स्वा॰ गौरीभार्यः पाचिकाभार्यादयः ॥ गोः ॥ गोशब्दस्यान्त्यार्थे वर्त्तमानस्य ह्रस्वो
भवति ॥ पंचगावो यस्य सः पंचगुः ॥ संख्यासुप्याघ्रादिपूर्वस्य पादस्य श
५१ ब्दस्यालोपो वक्तव्यः ॥ सहस्रं पादा यस्यासौ सहस्रपात् ॥ शोभनौ पादौ यस्या
सौ सुपात् ॥ व्याघ्रस्य पादाविव पादौ यस्यासौ व्याघ्रपात् ॥ द्वौ पादौ यस्यासौ द्वि
पात् ॥ शसादौ स्वरे परे पदादेशश्च वक्तव्यः ॥ द्विपदः ॥ द्विपदा ॥ टाडकोः ॥
समासे सति टअडका इत्येते प्रत्यया भवंति ॥ टकारस्तत्पुरुषे ज्ञेयः ॥ अकारो राम॰
द्वंद्व एव च ॥ ककारश्च बहुव्रीहौ डकारः सर्वतो मतः ॥ अचिंत्यो महिमा यस्या ५१

सो ऽचिंत्यमहिमा॥ नैवो॥ नोत्तस्य पदस्य टेर्लोपो भवति स्वरे यंकारे च य
रा॥ वाच्यहरणत॥ क्वचित्त टेर्लोपो न भवति॥ उपचा लोपश्च॥ अह्नो मध्यं
मध्याह्नः॥ कवीनां राजा कविराजः॥ टकारो ऽनुबंधः ईवार्थः॥ कविराजी॥
राज्ञोऽपूः॥ राजपुरं॥ धाकृ च मनश्च वाऽन्नं से॥ दक्षिणस्यां दिशि पंथाः॥+
दक्षिणापथः अहश्च रात्रिश्च अहोरात्रं द्वौ च त्रय परिमाणं येषां ते+
द्वित्राः॥ पंच वा षट् वा परिमाणं येषां ते पंचषाः॥ बहवो राजानो यस्यां सा बहुरा
जा नगरी॥ अत्र टेर्लोपो नहतो॥ आयतः स्त्रियामित्याप्॥ बहुवः कर्त्ता रोच

सा.स्व.

स्मिंसोःबहुकर्तृकः ॥ इति बहुव्रीहिः ॥ कर्म्मधारयस्तुल्यार्थे ॥ पदद्वये
५२ तुल्यार्थे एकार्थनिष्ठे सति कर्म्मधारयः समासो भवति ॥ नीलं च तदुत्पलं च
नीलोत्पलं ॥ रक्ता चासौ लता च रक्तलता ॥ कर्म्मधारये पूर्वं पुम्वत् सुमां
श्चासौ कोकिलश्च पुंस्कोकिलः ॥ पुंसः खयपसंयोगांतस्य नलोपो वक्तव्यः ॥
इति कर्मधारयः ॥ नाम्नश्चेष्टतो समासः ॥ प्रादेरुपसर्गस्य नाम्नश्च सह कृ
दन्तेन समासः तत्पुरुषो भवति ॥ प्रवादः ॥ अंधकारः ॥ कुंभकारः ॥ ॥ सहादेः रा.नः
सादिः ॥ समासे सति सहादीनां सादिर्भवति ॥ पुत्रेण सह वर्त्तमानः सपुत्रः ॥

जतिश्चाकोपपदानां द्विसमासवर्ज्जं नत्कस्मुत्पस्यतेः ॥ ५२

सहसंतिरसां अंचतौ ॥ सध्रिसमितिरपः ॥ सहस्यसध्रिः ॥ सध्र्यङ् ॥ समः स
मिः सम्यङ् ॥ तिरसस्तिरि तिर्यङ् ॥ कोः कत् ॥ कुशब्दस्य तत्पुरुषे ईषदर्थे वर्त्त
मानस्य का कव ओ इत्येतावादेशौ भवतः ॥ ईषदर्थे काशादिः ॥ ईषदर्थे गंम्यमाने
कुशब्दस्य तत्पुरुषे वर्त्तमाने कत् कव का इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ ईषत्
उदकं कदुष्णं ॥ कवोष्णं ॥ कोष्णं ॥ कुत्सितं अन्नं ॥ कदन्नं ॥ कद्रथः ॥ कद्वदः ॥
कालवणं ॥ पुरुषे वा ॥ कापुरुषः ॥ कुपुरुषः ॥ कापथ्यक्षयोः ॥ काक्षः ॥ कापथः ॥
समासे सति अन्त्यीयस्यासंख्यायाः कुशब्दस्य च पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥

सा॰स्व॰

५३ वय उत्वं दन्तस्य दत् दश धासु उत्तरपदादेः कृतं प्राच्यं ॥ षट् दन्ता यस्य स षोडन् ॥
दंतस्य दत् स्रसुदन् ॥ सुदती ॥ संख्यायाः प्रकारे चा ॥ षट् प्रकारेः ॥ षोढा ॥ तदहतो
रित्यनेन ॥ दहस्यातः ॥ महच्छब्दस्य टेराकारस्स मासे ॥ महांश्चासौ देवश्च
महा[illegible] ॥ महेश्वरः ॥ समासे सति दिवशब्दस्य द्या वादेशः ॥ द्यौश्च भूमि
श्च ॥ द्यावाभूमी ॥ श्रोयू ॥ जायाशब्दस्य दंजं भावो वा निपात्यते ॥ जायाच
पतिश्च दंपती ॥ जंपती जायापती ॥ प्रादृतिगणोऽयम ॥ अलुक् क्वचित ॥ रामः
क्वचित्समासे हरतेत द्वितीपि विभक्तेरलुग्भवति ॥ हरछान्कुत्रः ॥ स्तो ५३

देवः ४

कान्मुकः॥ अप्सुयोनिरस्येत्यप्सुयोनिः॥ उरसिलोमा॥ हृदिस्पृक॥ कंठे
कालः॥ वाचोयुक्तिः॥ दिशोदण्डः॥ पश्यतोहरः॥ इत्यादि॥ समासे सति स
मानाधिकरणे शाकपार्थिवादीनां मध्यमपदलोपो वक्तव्यः॥ शाकप्रि
यश्चासौ पार्थिवश्च॥ शाकपार्थिवः॥ देवैर्नापूजको ब्राह्मणः॥ देवब्रा
ह्मणः॥ आदेश्च द्वंद्वे॥ द्वन्द्वे समासे सति कचिदादिपदस्य लोपो भव
ति॥ चकाराद्वा क्वचित्॥ श्वश्रूश्च श्वसुरश्च॥ श्वसुरौ॥ दुहिता च पुत्रश्च पुत्रौ॥
ऋतां द्वन्द्वे॥ द्वन्द्वे पूर्वपदऋकारस्याकारादेशो भवति॥ माता च पिता च॥

५४ मातापितरौ ॥ द्वन्द्वे सर्वादित्यस्या ॥ वर्णाश्च आश्रमाश्च इतरे च ॥ वर्णाश्र-
मेतराः ॥ वैयधिकरण्य बहुव्रीहौ मध्यमपदलोपो वक्तव्यः ॥ भिन्नार्थनिष्ठ-
त्वं वैयधिकरण्यम् ॥ कुमुदस्य गंध इव गन्धो यस्याः सा कुमुदगंधिः ॥ गं-
धादेरि ॥ गंधशब्दस्य इकारोदेशः ॥ उद्गंधिः ॥ पूतिगंधिः ॥ सुगंधिः ॥
सुरभिगंधिः ॥ हंसस्य गमनं इव गमनं यस्याः सा हंसगमना ॥ दिक्संख्ये
संज्ञायाम् ॥ दिक्वाचिसंख्यावाचिपदे संज्ञायां गम्यमानायां समस्येते राम
उत्तरपदे तु स्यार्थे ॥ अविग्रहोपि नित्यसमासः ॥ अस्वपदविग्रहोपि ॥ ५४

द्विक्षरस्याद्भिः॥ सप्तमनामः॥ ॥ ॥ ॥ ॥छ छ छ॥ ॥इति समासप्रक्रिया॥
॥ ॥श्रीठरे॥ श्री श्री श्री छ छ॥ ॥अथ तद्धितप्रक्रिया निरूप्य
ते॥ अपत्ये ऽण्॥ न ज्ञातो ऽपत्यस्यार्थे अण् प्रत्ययो भवति॥ उपगोरपत्य
मिति वाक्ये उपगोः अण् इति स्थिते॥ समासप्रत्ययोरिति विभक्ति
लोपः॥ णकारो वृद्ध्यर्थः॥ आदिस्वरस्य ञ्णिति च वृद्धिः॥ स्वरा
णां मध्ये यः आदिस्वरस्तस्य वृद्धिर्भवति॥ ञिति णिति च परे॥ वोव्य
स्वरे॥ उकारस्योकारस्य च अव् भवति॥ स्वरे यकारे तद्धिते इपइ

सा॰स्वा॰ प२ र३

५५ कारेच॥ औपगवः॥ वसिष्ठस्यापत्यं वासिष्ठः॥ गोतमस्यापत्यं गौतमः

यस्कंमातृ रां अपत्यमितिविग्रहे॥ ॥ ऋ उरणि॥ मातृशब्दस्य ऋकार

स्य उर्भवति॥ अणि परे॥ षाण्मातुः॥ [illegible] षषरणी [illegible] ॥ ष

षः षकारस्य ण्कारो भवति॥ मातृशब्दस्य परे॥ द्वयोर्मात्रोः॥ अपत्यं प४

द्वैमातुरः॥ अतइञ् ऽनृषेः॥ अकारांतान्नाम्नोऽनृषिशब्दादपत्ये

र्थे ञिप्रत्ययो भवति॥ यस्येलोपः॥ देवदत्तस्यापत्यं देवदत्तिः॥ रा॰म

श्रीधरस्यापत्यं श्रैधरिः॥ सुधातृव्याससगरुडनिषादचंडालबिम्बा

५५

नैनकडौ जप्रत्ययौ परतो वक्तव्यः ॥ वैयासकिः ॥ दशरथस्यापत्यं दाशर×
थिः ॥ पुरंदरस्यापत्यं पौरंदरिः ॥ कृष्णस्यापत्यं कार्ष्णिः ॥ एयायनणेयणस्त्री
यांतोऽणीन ङाविहिपितृष्वस्रादेश्च ॥ गर्गादेर्नडादेरश्वादेः स्त्रीलिंगा
त्पितृष्वस्रादेश्च एय आयन एय एण ईय इत्ये ते प्रत्य भवंति ॥ अ× पा४
पत्यार्थे ॥ गर्गस्यापत्यं गार्ग्यः ॥ वत्सस्यापत्यं वात्स्यः ॥ नाडायनः ॥ चा×
रायणः ॥ अमुष्यस्यापत्यं आमुष्येयणः ॥ अत्रेरपत्यं आत्रेयः ॥ कपेर
पत्यं कापेयः ॥ गंगायाः पत्यं गांगेयः ॥ मह्या अपत्यं माहेयः ॥ पितृष्वसुर
सं१

सा॰स्वा॰ मातपितृभ्यांस्वसुः ॥ मातृपितृशद्धाभ्यां परस्य स्वसृशद्दस्य सकार

५६ पत्वं पैतृष्वस्रीयः ॥ मातृष्वसुरपत्यं मातृष्वस्रीयः ॥ लुग्वेह त्येककित ॥

अपत्येऽर्थे उत्पन्नस्य प्रत्ययस्य बहुत्वे सति क्वचिद्ब्रह्मनर्षिविषये र

लुग्भवति ॥ [illegible] ॥ गर्गस्यापत्यानि गर्गाः ॥ वसिष्ठस्याप-

त्यानि वशिष्ठाः ॥ अत्रेरपत्यानि अत्रयः ॥ विदेहस्यापत्यानि विदेहाः ॥

देवतेदमर्थे ॥ देवतार्थे इदमर्थे चोक्ताः प्रत्यया भवंति ॥ इंद्रो देवता

यस्येति ऐंद्रं हविः ॥ सोमो देवता यस्येति सौम्यं ॥ देवदत्तार्थमिदं वस्त्रं दै-

वदत्तं ॥ क्वचिद्द्वयोः ॥ पूर्वपदोत्तरयोः क्वचिद्वृद्धिर्भवति ॥ अग्निम-

त्तिवर्तं लोकात् ज्ञेयम् ॥ २ ॥

[illegible] राम

५६

तोरिदं कर्म्म आग्निमारुतं॥ सुहृदो भावः सौहार्दं॥ अथ भावे अण्

वक्तव्यः॥ स्त्रितौवा॥ उक्ताः प्रत्यया विषयांतरे स्त्रित्तौ वा भवंति॥ क्वचि

द्वृद्धिर्नभवति॥ अजेगौर्यस्य स अजगुः॥ गोरिति ह्रस्वः॥ अजगो

रिदं च नुराजगवं अजगवं वा॥ कुमुदस्य गंधः इव गंधो यस्या

सौ कुमुदगंधिः॥ तस्यापत्यं स्त्री कौमुदगंध्या॥ स्वसुरस्यायं जा

मातस्वासुर्य्यो जामः॥ विष्णोरिदं वैष्णवं॥ गव्यं॥ कृत्यं॥ त्वदी

यं॥ मदीयं॥ चतुरश्च लोपः॥ चतुरशब्दस्य चकारस्य लोपो भवंति॥

जाः इदं॥ कृतस्य इदं॥ २

५८ एयरणियौप्रत्ययेपरतः॥चतुरणिस्याप्पूर्वयंतुर्यः॥तुरीयः॥अन्यस्यदक्॥अन्य
शब्दस्यदगागमोभवति॥रणिप्रत्येपरे॥अन्यदीयं॥मदीयं॥तदीयं॥अ
र्धजरत्याःइदं॥अर्द्धजरतीयं॥अ ओपिरणीयं॥कारकोक्रियायुक्ते॥कारका
द्ण्पतेप्रत्यया भवंति॥क्रियायुक्तेकर्त्तरिकर्मणि चाभिधेये॥कुंकुमेनरक्तंव
स्त्रंकौंकुमं॥कुसुंभेनरक्तंवस्त्रंकौसुंभं॥मथुरायाः आगतस्तत्रजातोवा
माथुरः॥अत्र चभावेअणप्रत्ययः॥ज्ञानेनवोज्ञाभ्यः॥धुरंवहतीतिधुर्य्यः
केनेयेकाः॥कईनइ यइकइत्येप्रत्यया भवंति॥भवादर्थेणित्वंचैवा रामः

वैकल्पिकं ॥ कर्णाटे भवः ॥ कार्णाटकः ॥ कर्णाटकोवा ॥ ग्रामादागत
स्तत्रजातोवा ग्रामीनः ॥ सध्र्यङ् भवः सध्रीचीनः ॥ सम्यङ् भवः समी
चीनः ॥ तिर्यङ् भवस्तिरश्चीनः ॥ यत्लोपश्च ॥ उपधायाः क्वचिद्यकार
लोपो भवति ॥ कन्यायां जातः कानीनः ॥ पुरुषेण जातः ॥ पौरुषीनः ॥ इ
योवा ॥ क्षत्रादेरियोवा भवति ॥ क्षत्राद्भवः क्षत्रियः क्षात्रः ॥ शुक्ताज्जातः शु
क्तियः ॥ अक्षैर्दीव्यतीति आक्षिकः ॥ शब्दं वेत्तीति शाब्दीकः ॥ तार्किकः ॥
त्यतनौ ॥ किमादेरद्यादेर्भवार्थे त्यतनौ प्रत्ययो भवतः ॥ कुत्र भवः कु

५८ यत्यः॥ तत्रत्यः॥ अत्रत्यः॥ अद्यतनः॥ ह्यस्तनः॥ श्वस्तनः॥ सदातनः॥
सनातनः॥ स्वार्थेपि डकाः प्रत्ययाः स्वार्थेपि भवंति॥ देवदत्त एव
देवदत्तकः॥ चत्वार एव वर्णाः॥ चातुर्वर्ण्यं॥ चोर एव चौरः॥ अणि
नयोः परयोर्युष्मदस्मदोस्तवकादिः॥ अण्ईन परयोर्युष्मदस्मदोस्त
वकादिरादेशो भवति॥ तवकममकावेकवचने॥ तावकं॥ मामकं॥ ता
वकीनः॥ मामकीनः॥ युष्माकास्माकौ द्विवचनबहुवचनयोः॥
यौष्माकं॥ आस्माकं॥ यौष्माकीनः॥ आस्माकीनः॥ वतुस्त्वौ॥ सा रामः
दृश्येर्थे वतुप्रत्ययो भवति॥ चंद्रेणतुल्यं चंद्रवन्मुखं॥ घटेनतुल्यं घट ५८
यो वं

यस्मादयंयेनसहप्रवर्त्तते तत्प्रवृत्तिनिमित्तं ॥१॥

वत् ॥ पटेनतुल्यंपटवत् ॥ भावेत्वतल्यणः ॥ शब्दस्यप्रवृत्तिनिमित्तंभाव+
स्तस्मिन्भावेत्वतल्यणइत्येतेप्रत्ययाभवंति ॥ ब्राह्मणस्यभावोब्राह्म×
णता ॥ तांतस्यनित्यंस्त्रीलिंगत्वादाप् ॥ समाहारेताचगुणश्च ॥ त्रयाणां
समाहारस्त्रेता ॥ जनानांसमाहारोजनता ॥ ब्राह्मणत्वं ॥ ब्राह्मण्यं ॥
सौमनस्यं ॥ सौनाथ्यं ॥ वैदुष्यं कर्मण्यपिष्यणवक्तव्यः ॥ ब्राह्मणस्य
कर्मब्राह्मण्यं ॥ राज्ञःकर्मराज्यं ॥ राजन्यं ॥ नोवा ॥ लोहितादेर्डितिम
न् ॥ लोहितादेर्भावेइमनप्रत्ययोभवति ॥ सचडित ॥ लोहितिमा
कालिमा ॥ नीलिमा ॥ शुक्लिमा ॥ लघिमा ॥ वर्णदृढमनि ॥ इमनिप

५४ रेहसादेर्लघोऋकारस्य रेफो भवति ॥ पृथुदृढमृदुकृशभृशानां
ऋकारस्य रो भवति ॥ इमनि परे ॥ प्रथिमा ॥ द्रढिमा ॥ क्रशिमा ॥
भ्रशिमा ॥ इत्यादि ॥ बहोर्भीवः ॥ इति विग्रहे ॥ बहोर्लोपो भू च बहोः ॥
बहोरुत्तरेषामिमनादीनामिकारस्य लोपो भवति ॥ बहोस्थाने
भूचादेशो भवति ॥ भूमा ॥ अस्त्यर्थे मतु ॥ नाम्नो अस्त्यर्थे मतुप्प्र
त्ययो भवति ॥ अस्यास्मिन्नस्तीत्येतस्मिन्नर्थे ॥ श्रीरस्यस्तीति श्रीमान् ॥
सा॰२ धीरस्तीति धीमान् ॥ अत्वसोः सौ ॥ उकारोनुभविष्यानार्थः ॥ गावोस्य रामः
विद्यंते यस्यासौ गोमति गोमान् ॥ अइको मतोर्वः ॥ मत्वर्थे अइकौ ५४

प्रत्ययो भवतः॥

वैजयंतीपताकापक्षस्य सवैजयंतिकः॥ मायिकः॥ क्वचिदप्रत्ययोपि
त्॥ प्राज्ञः॥ मांतोपधाद्वा लिनौ॥ मकारांतान्मकारोपधादकारांताद
कारोपधाच्च वहिनौ प्रत्ययौ भवतः॥ भगवान्॥ धनी॥ क्षमी॥ दंडी॥
दृषद्वती॥ शमी॥ शमवान्॥ किम्वान्॥ तडिदादिभ्यश्च॥ तडिदादि
भ्यो वलिनौ प्रत्ययौ भवतः॥ तडिल्वान्॥ विद्युत्वान्॥ एतत्किंयत्तदः
परिमाणे वतुः॥ किमः क्विर्यश्च॥ किमः किआदेशो भवति॥ वतोर्वका
रस्य यकारः॥ यत्तदोरा॥ यत्तच्छब्दयोरेरा संभवति॥ वतौ परे॥ किं

सा॰स्वा॰

यान्॥ यावान्॥ तावान्॥ आ ईश्चैतदो वो॥ एतद आकारान्तादेशो भव
ति॥ पक्षि इ इश् एतावान्॥ वतुप्रत्ययस्य वकारस्य यकारो भवति॥ इय
न्॥ शकारः सर्वादेशार्थः॥ तुंदादेरिलः॥ तुंदादेरिलप्रत्ययो भवति॥ तुं
दिलः॥ उदरं॥ अस्यास्तीति उदरिलः॥ श्रोनस्येदं तादुरः॥ उन्नता दंता
यस्य स दंतुरः॥ श्रद्धादेर्लुः॥ श्रद्धादेर्गणस्य लुप्रत्ययो भवति॥ श्रद्धालुः॥
निद्रालुः॥ कृपालुः॥ अस्मायामेधास्रजोस्त्यर्थे विन्वक्तव्यः॥ तपो राम
स्यास्तीति तपस्वी॥ माया विद्यते यस्यासौ मायावी॥ स्रक् माला विद्य ६०
ते यस्यासौ स्रग्वी॥ भवाचो ग्मिनिः॥ वाचशब्दस्य ग्मिन्प्रत्ययो भवति॥

कुत्सितावाक् यस्यसः धोवादः

प्रसर्थे ॥ ञिम्नेणकारोनुबंधार्थः ॥ तेनञमेञमावाइत्यत्र नभवति
चकारस्यञकारोमास्तु ॥ वाक्विद्यतेयस्यसोवाग्मी ॥ प्राताटौकुत्सि
तभाषिणि ॥ कुत्सितभाषिण्यर्थेवाच्ये प्राताटौ प्रत्ययौभवतः ॥ वा
चालः ॥ वाचाटः ॥ ईषदपरिसमाप्तौकल्पदेश्यदेशीयाः ॥ ईषदपरिस
माप्त्यर्थेकल्पदेश्यदेशीयइत्येते प्रत्ययाभवन्ति ॥ ईषदपरिसमाप्तः
सर्वज्ञः ॥ सर्वज्ञकल्पः ॥ पटुदेश्यः ॥ पटुदेशीयः ॥ कविदेशीयः ॥ प्र
शंसायांरूपः ॥ प्रशस्तोवैयाकरणोवैयाकरणरूपः ॥ भूतपूर्वेचरट्
[redacted] ॥ पूर्वंदृष्टः दृष्टचरः ॥ प्राक्पृथ्वीवि

सा॰ स्वा॰

श्रीर

हि कारस्याप्यादिषु भयद् ॥ प्रोच्चुरोन्त्वं ॥ अन्त्यभयोर्यङ्गः ॥ स्त्रीप्रधानः
स्त्रीभयोर्ज्ञात्वम् ॥ अमृतमय अर्थः ॥ अर्हिकारो भ्रणमयो ह्रस्वः ॥
तदधीते वेद वा संज्ञोणं वक्तव्यः ॥ व्याकरणं अधीते वेद वा सौ वैयाकर
णः ॥ शुशुशो ननो श्वः श्व श्वः ॥ तं वेद इति सौवश्वः ॥ न संधियौ ऐदेव
संधियौ ध्वोतयोर्यकारवकारयोः स्वरस्य वृद्धिर्न भवति ॥ किंतु तेयो
र्युडागमो भवति ॥ इ ई उ ऊ इत्येताभ्यां जमौ भवतः ॥ वर्णविश्लेषस्य
कार ता वर्णास्तु ऐ मुकारः ॥ यकारात्पूर्वमिकारः ॥ पश्चाद्यादि स्वरस्य नि रा॰ म
तिणिति चवद्धिः इतो जातार्थे ॥ जातार्थे इतः प्रत्ययो भवति ॥ जा हि

डा१

ता नज्ञायस्यासो नज्ञित:॥ तथितँ: नास्यु धायस्यासोऽश्रुधित:॥
तरतमीयस्विष्ठा: प्रकर्षे॥ अतिशये येतर तम ईयसु इष्ठ इ सते प्रत्य
या भवंति॥ अतिशयेन स्वस्थ: स्वस्थतर:॥ अतिशयेन शुक्ल: शु
क्लतम:॥ ईयस्विष्ठौ डितावितिवक्तव्यौ॥ डिति टेर्लोप:॥ उका
रो नुभविधानार्थ:॥ त्सं महतोरतिदीर्घ:॥ अतिशयेन लघु:॥ ल
घीयान्॥ पापीयान्॥ लघीयसी॥ पापीयसी॥ लघिष्ठ:॥ पापी
ष्ठ:॥ गुर्वादेरिष्ठेमयस्सु गरादि लोपश्च॥ गुर्वादेर्गरादिरादेशो
भवति॥ इष्ठ इमन् ईयसु इ सते परत:॥ टेर्लोपो न भवति॥

सा॰ स्वा॰ योथभाष्ट्रित्योत्य घातेसतेप्रतिसंनिपातः संनिपातलक्षणोविधिरनिमित्तंतद्विघातकस्य उभयेयिनो

चकाराद्यकार [redacted] लोपः॥ गुरुप्रियस्थिरस्फिरस्फुरखबहुलतृप्रदृ

हर दीर्घप्रशस्यवाढयुवन्अल्पस्थूलदूरवाहिक्षिप्रक्षुद्रअंतिका

नां गरप्रस्थस्फवरबंहितृपज्याद्राघुभ्रसाधयवकनस्यवर्द्दव

से प्र क्षोरदेशः॥ अतिशयेन गुरुः गरीयान्॥ गरिष्ठः॥ गरिमा॥

प्रियस्य प्रादेशः प्रेष्ठः॥ प्रियस्य भावः प्रेमा॥ अतिशयेन स्थूलः स्थ

विष्ठः॥ स्थवीयान्॥ रुद्धशाद्वस्य ज्यादेशः॥ ईलोपोज्याशब्दादीय

सः॥ ज्याशब्दात्परस्य ईयसः ईकारलोपो भवति॥ अतिशयेन प्र

शस्यः श्रेयान् श्रेष्ठः॥ बहोरिष्ठपि॥ बहोरततरस्य इकारस्य यि

अतिशयेन वृद्धः ज्यायान् ज्येष्ठः॥ अतिशयेन दीर्घो द्राघीयान् द्राघिष्ठः॥ हर

२१

॥प्रतिसयेनवहुः॥ प्रासिष्ठ

र्भवति॥बहोस्थानेभूश्चादेशः॥भूयिष्ठः॥भूयान्॥बहोर्लोपो
भूश्चबहोः॥वकारात्क्वचिदीकारलोपः॥स्फुरस्यस्फः॥स्फेया×
पकृत न्॥स्फेष्ठः॥उरोर्वरः॥वरीयान्॥वरिष्ठः॥युवाल्पयोःकणंवा
कनीयान्॥यवीयान्॥कनिष्ठः॥यविष्ठः॥दूरस्यदवः॥दवि
यान्॥दविष्ठः॥अतिशयेनअंतिकः॥नेदीयान्॥नेदिष्ठः
किमोव्ययादाख्यातात्तरतमयोरामुवक्तव्यः॥किंतमां॥अ
तिशयेनकृतः कृतस्तरांपरमारणाचकः॥कृततमां॥तेषामारंभ

सा॰स्वा॰ जा पचति १ पठति १

कल्पं ॥ उच्चैस्तरां जायति ॥ अतिशयेन पचति तितरां ॥ अतिशयेनैप

९२ ठतितरां ॥ परिमाणे द्वयसद्घ्नमात्रटः ॥ परिमाणेर्थे दघ्न द्वयस मात्र

ट् इत्येते प्रत्यया भवंति ॥ न परिमाणमस्यास्तीति जानुदघ्नं ज

लं ॥ शिरोद्वयसं ॥ पुरुषमात्रं ॥ द्वयोर्वहूनां चैकस्य निर्धारणे कि

मादिभ्योडतरडतमौ वक्तव्यौ ॥ का एवः कतरो भवतोः ॥ तो चैकः

तर९ कतमो भवतः ॥ भवतां यस्ताकिंकः ॥ ततउद्धातृ ॥ संख्याय वि राम

शेषावधारणे द्वित्रिभ्यां तीयः ॥ द्वयोः संख्यापूरकः द्वितीयः ॥ त्रेस्तृ सं ९२

प्रसारणं ॥ त्रयाणां संख्यापूरकः तृतीयः ॥ षट्चतुरोस्थट् ॥ षण्णां संख्या

रा१ म२

द्वेकोष्ठनाम्नात्वंसंख्यायामुत्तरपदे ॥२॥

पूरकः षष्ठः ॥ चतुर्थः ॥ पंचादेर्मट् ॥ पंचमः ॥ सप्तमः ॥ अष्टानां संख्या ४
पूरकः अष्टमः ॥ नवमः ॥ दशमः ॥ एकादशादेर्डट् ॥ एकादशः ॥ द्वादशः
इत्यादि ॥ विंशत्यादेर्वातमट् ॥ विंशतितमः ॥ विंशतितमी ॥ विंशतिः ॥ विं
शः ॥ विंशतेस्तिलोपो वक्तव्यः ॥ शतादेर्नित्यं शततमः ॥ संख्यायाः प्रका
रे ध्या ॥ द्विधा ॥ त्रयः प्रकारास्त्रिधा ॥ ज्युस्ऽस्च ॥ धाप्रत्ययान्तस्य ज्
स्ऽस्धा भवति ॥ चकारात् द्विकस्यापि ॥ द्विधा ॥ द्वेधा ॥ द्वैधं ॥ त्रैधं ॥
क्रियायाआवृत्तौ कृत्वसुच् ॥ पंचवारानिति ॥ पंचकृत्वः ॥ सुच् ॥ सप्त
कृत्वः ॥ द्वित्रिभ्यां सुप्रत्ययो भवति ॥ द्विः ॥ त्रिः ॥ द्विरुक्तं ॥ त्रिरुक्तं ॥ ४

द्वित्रिभ्यामेधाचसुत्रोवा ॥

सा॰ स्वा॰

बह्वादेश्शस्॥ बह्वादेर्ठरन्तशसप्रत्ययो भवति॥ बहुवारानिति॥
६४ बहुशः॥ शतशः॥ तयायडौ संख्यायाः॥ द्वितयं॥ त्रितयं॥ स्त्रीचेद्द्वि
तयी॥ त्रितयी॥ द्वयं॥ त्रयं॥ जेष्ठाशब्दाञ्ञवत्वादयो वक्तव्याः॥ जै
ष्ठालः॥ जेष्ठाकारिकः॥ जैष्ठिकः॥ स्त्रीपुंभ्यां नञ्स्नञौ॥ स्त्रैणं॥ पौंस्नं ६४
शेषाः निपाताः॥ कांस्यादयः॥ कांसं स्थायस्येति कांति॥ छ छ छ
छ॥ ॥ इति तद्धितप्रक्रिया॥ छ॥ समाप्ता॥ छ॥ इति स्यादिः॥ रा॰ म
छ॥ ॥ सम्वत॥ १८५७॥ सके॥ १७॥ २३॥ आश्विनिमासे कृ
ष्णपक्षे पंचम्यां ष्ठ्यरो लिषितमिदं पुंस्तकं गौरीसंकरा...भ्यामिस्रेण

116/4 2457 116/4